

Slachtoffers van mensenhandel tussen seculiere en religieuze hulpverlening

Fenna Bergmans

studentnummer 70015

fenna.bergmans@student.uvh.nl

fennabergmans@hotmail.com

Masterscriptie

Geestelijke begeleiding &

Kritische Organisatie en Interventie Studies

Universiteit voor Humanistiek

Begeleider: Prof. Dr. Laurens ten Kate

Externe begeleider: Prof. Dr. Rijk van Dijk: Afrika-Studiecentrum

Universiteit Leiden

Meelezer: Dr. Caroline Suransky

Examinator: Dr. Wander van der Vaart

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Samenvatting	6
Summary	7
1. Inleiding	8
1.1 Aanleiding van onderzoek	8
1.2 Mensenhandel	9
1.3 Culturele en religieuze referentiekaders	12
1.4 Probleemstelling	14
1.5 Opbouw van de scriptie	15
2. Theoretisch kader	16
2.1 Inleiding	16
2.2 Referentiekaders	16
2.2.1 Cultuur	16
2.2.2 Identiteit	18
2.2.3 Religie	19
2.3 Ondersteuning van de slachtoffers van mensenhandel: Nederlandse hulpverlening	21
2.4 Ondersteuning van de slachtoffers van mensenhandel: hulp vanuit de Afrikaanse kerkgemeenschap	23
3. Methoden	24
3.1 Het onderzoeksproces	24
3.2 Theoretisch kader	24
3.3 Empirisch onderzoek	25
3.3.1 Nederlandse kant	26
3.3.2 Afrikaanse kant	27
3.4 Analyse	28
3.4.1 Open codering	29
3.4.2 Axiale codering	29
3.4.3 Selectieve codering	29
4. Resultaten Nederlandse hulpverlening	30
4.1 Achtergrond hulpverlener	30
4.1.1 Religie	30
4.1.2 Opleiding en werkervaring	32
4.1.3 Drijfveren	32

4.2	Organisatie	33
4.2.1	Functie in organisatie	33
4.2.2	Missie en visie	34
4.2.3	Werkwijze	34
4.2.4	Samenwerking	36
4.3	Contact met slachtoffers van mensenhandel	38
4.3.1	Emotionele gesteldheid	39
4.3.2	Opleiding	39
4.3.3	Gedrag	40
4.3.4	Zwangerschap	41
4.3.5	Zelfbeeld slachtoffers	42
4.3.6	Religie	42
4.3.7	Illegaliteit	46
4.4	Culturele beeldvorming	47
4.4.1	Beeldvorming over Afrika	47
4.4.2	Nigeria	48
4.4.3	Vergelijking andere culturen	48
5.	Resultaten Afrikaanse kerkleiders	50
5.1	Achtergrond kerkleider	50
5.1.1	Religie	50
5.1.2	Werkervaring	50
5.1.3	Drijfveren	51
5.2	Organisatie / kerk	52
5.2.1	Missie en visie	53
5.2.2	Rituelen	53
5.2.3	Zingeving	54
5.2.4	Sociale hulp	55
5.2.5	Financiële ondersteuning	57
5.2.6	Samenwerking	58
5.3	Contact met slachtoffers van mensenhandel	61
5.3.1	Emotionele gesteldheid	62
5.3.2	Vertrouwen	62
5.3.3	Zelfbeeld slachtoffers	62
5.3.4	Religie	62
5.4	Culturele beeldvorming	64
5.4.1	Afrika	64
5.4.2	Nigeria	65
5.4.3	Vergelijking andere culturen	65
6.	Analyse	67
6.1	Het referentiekader van de Nederlandse hulpverlening	68
6.2	Het referentiekader van de Afrikaanse kerkleiders	69

6.3 Functioneel en naastenliefde	70
6.4 Psychologisch en spiritueel (deliverance)	71
6.5 Individueel en community	72
6.6 Rol van hulpverlener en rol van pastoor	73
6.7 Samenwerking Nederlandse hulpverlening en Afrikaanse kerkgemeenschap	74
7. Conclusie	76
8. Discussie	78
9. Aanbevelingen	80
Literatuurlijst	81
Bijlage	85
- Topiclijsten	
- Codebomen	

Voorwoord

“Life is what happens to you, while you’re busy making other plans” John Lennon bezong dit al jaren geleden, en het blijkt in mijn leven erg toepasselijk

Na deze persoonlijke noot presenteer ik mijn scriptie. Ik wil hierbij de mensen en organisaties bedanken die verbonden zijn aan de scriptie, en hebben bijgedragen aan dit onderzoek. In de eerste plaats wil ik Laurens ten Kate en Rijk van Dijk, de scriptiebegeleiders, heel erg bedanken. Ze hebben dit onderzoeksproject opgezet en mij met veel betrokkenheid begeleid in dit lange traject. Ik wil graag Caroline Suransky bedanken voor het meedenken aan het project en de feedback. Wander van der Vaart voor de extra feedback. Ik wil Jette van Ravesteyn bedanken dat we samen dit project hebben gedaan en schrijfmaatjes en sparringspartners zijn geweest. Ik wil graag alle werknemers en vrijwilligers van Stichting Fairwork bedanken. Grote dank voor Romaike Zuidema, voor de hulp bij het geven van achtergrondinformatie en het de verbinding naar de organisaties voor respondenten. Dank voor de respondenten die allen hun tijd en verhaal hebben gedeeld. De Universiteit voor Humanistiek en het Afrika-Studiecentrum, van dat laatste in het bijzonder de bibliotheek waar ik veel informatie heb kunnen vinden.

Daarnaast wil ik veel mensen uit mijn persoonlijke kring nog even bedanken voor hun steun, vertrouwen en hulp. De aanhouder wint, dat hebben ze me allen steeds weer laten zien. In het bijzonder mijn moeder José Hogenboom en mijn stiefvader Wiel Sluijsmans, voor hun onvoorwaardelijke steun en stimulerende woorden. Daarnaast May-Ling Thio van studiemeesters voor de betrokken begeleiding tijdens de laatste loodjes van dit proces. Tineke Choi voor het sparren over het onderzoek. Marjolein Welling voor het nalezen van de scriptie. Emile Kuijpers voor zijn liefde en steun tijdens de laatste loodjes. Mijn vrienden Patrice, Eefje, Ronald, Sanne, Sabrina, Bram, Tjitske, Joyce en Christel voor hun geduld als het woord scriptie genoemd werd, hun vriendschap, steun en geloof in mij. Er zijn vast nog zoveel anderen die ik hier niet expliciet noem, hopelijk voel je toch mijn dankbaarheid.

Fenna Bergmans, juni 2018.

Samenvatting

In dit kwalitatieve onderzoek staat de hoofdvraag naar verschillende referentiekaders die een rol spelen binnen de hulpverlening voor slachtoffers van mensenhandel centraal. Enerzijds de Nederlands seculiere hulpverlening, anderzijds de Afrikaanse kerkleiders.

Dit onderzoek werd opgezet toen Stichting Fairwork binnen het werkveld merkte dat er een veel onbekendheid is over religie. Na vooronderzoek naar de Nigeriaanse slachtoffers van mensenhandel, waar er veel van zijn in Nederland, kwam naar voren dat de Afrikaanse kerk, met name de Pinkstergemeente ook een belangrijke rol speelt. Dit is een empirisch onderzoek. Hiervoor zijn zes Nederlandse hulpverleners en vijf Afrikaanse kerkleiders geïnterviewd.

Binnen het onderzoek is gekeken naar de twee verschillende referentiekaders, die ogenschijnlijk tegenstrijdig zijn. Enerzijds gericht op het individu en met een psychologische methodiek, anderzijds een spiritueel kader gericht op de community. De voornaamste conclusie uit het onderzoek is dat het referentiekader niet vaststaand en dichotoom is, maar iets dat constant in beweging is. Er zijn meerdere referentiekaders en die kunnen in wrijving of botsing met elkaar zijn. Binnen dit onderzoek is het referentiekader geoperationaliseerd door te kijken naar het willen en het kunnen. Er is op dit moment geen samenwerking tussen de Nederlandse hulpverlening en de Afrikaanse kerken, wellicht kunnen deze twee referentiekaders elkaar aanvullen.

Trefwoorden: mensenhandel, hulpverlening, referentiekader, Pinkstergemeente, Nederland, Nigeria, Afrikaanse kerkleiders, seculier, religie, spiritueel, dichotoom, beweging.

Summary

In this qualitative research the key-question is towards the different frame of reference that play a role in the help for victims of human trafficking. On the one side is the Dutch secular help, on the other side are the African church leaders.

This research has been set up when the Fairwork foundation noticed an unfamiliarity in the field towards religion. After a preliminary investigation towards the Nigerian victims of human trafficking, of which there are many in the Netherlands, it has shown that the African church, in particular the Pentacostal community, plays an important part. This is an empirical research. For the purpose of this research, six Dutch social workers and five African church leaders have been interviewed. Within this research the focal points have been the two frame of reference, which ostensibly appear contradictory. One side, oriented towards the individual and which a psychological methodology, on the other a spiritual frame aimed towards the community. The foremost conclusion from the research is that the reference frame is not fixed and dichotomous, but that it is something in continuous motion. There are multiple frame of reference and they can be in friction or collision with each other. Within this research the reference frame has been operationalised but viewing the aspects and willing and of being able. At this moment there is no cooperation between the Dutch aid workers and the African churches, possibly these two reference frames can supplement each other.

Keywords: human trafficking, help, reference frame, pentacostal community, The Netherlands, Nigeria, African church leaders, secular, spiritual, dichotomous, movement.

1. Inleiding

“Jaarlijks duizenden mensen slachtoffer van mensenhandel in Nederland.” kopt de NOS op 18 oktober 2017. “Het aantal meldingen van mensenhandel daalt (...), maar dat wil niet zeggen dat het fenomeen minder vaak voorkomt. Volgens Dettmeijer [nationaal rapporteur van mensenhandel], blijft een steeds groter deel van mensenhandel buiten beeld. Seksuele uitbuiting vindt steeds vaker plaats in minder zichtbare sectoren, zoals thuisprostitutie en escort.”¹

Deze scriptie gaat over de manier waarop hulpverlening aan slachtoffers van mensenhandel wordt vormgegeven vanuit de werkwijze van verschillende betrokken partijen. De referentiekaders staan daarin centraal. Op welke manier spelen culturele en religieuze achtergronden van hulpverleners een rol in deze hulpverlening?

1.1 Aanleiding van onderzoek

De focus binnen dit onderzoek ligt bij hulpverlening aan Nigeriaanse slachtoffers van mensenhandel. Aanleiding hiervoor is een vraag vanuit FairWork, een organisatie die zich inzet voor slachtoffers van moderne slavernij. Deze verbindende organisatie zet zich door middel van trainingen naast de directe hulpverlening van slachtoffers van arbeidsuitbuiting ook in voor kennisontwikkeling en deskundigheidsbevordering. Uit hun ervaring blijkt dat communicatie met West-Afrikaanse, in het bijzonder Nigeriaanse, slachtoffers van mensenhandel vrij moeizaam verloopt door verschillende referentiekaders, zoals de rol van religie en de manier van communiceren van zowel de slachtoffers als van de hulpverleners. FairWork heeft Laurens ten Kate van de Universiteit voor Humanistiek (UvH) en Rijk van Dijk van het Afrika Studie Centrum bij elkaar gebracht om dit onderzoeksproject uit te werken. Hieruit zijn twee scriptieprojecten voor studenten van de UvH voortgekomen. Jette van Ravesteijn heeft haar scriptie *Lichamelijk aanwezig, over het contact tussen professionals en Nigeriaanse slachtoffers van mensenhandel* in 2014 afgerond. Binnen dit onderzoek wordt gekeken naar de manier waarop Nederlandse hulpverleners contact hebben met Nigeriaanse

¹ NOS: Jaarlijks duizenden mensen slachtoffer van mensenhandel in Nederland (gevonden op 18-10-2017) <https://nos.nl/artikel/2198513-jaarlijks-duizenden-mensen-slachtoffer-van-mensenhandel-in-nederland.html>

slachtoffers van mensenhandel met een focus op lichamelijkeheid. Vervolgens is het rapport *De religieuze lacune* geschreven door Laurens ten Kate en Rijk van Dijk. Door omstandigheden is dit scriptie onderzoek vertraagd, al is er voor het eerdergenoemde rapport wel gebruik gemaakt van de data verkregen uit het onderzoek voor deze scriptie. Binnen deze scriptie staat zowel de hulp vanuit de Nederlandse hulpverlening als de Afrikaanse kerkgemeenschap centraal en op welke wijze hun culturele en religieuze referentiekaders daarin een rol spelen.

Er zal eerst een korte schets worden gegeven van de context rondom mensenhandel en de verschillende niveaus die daarin een rol spelen. Van Ravesteyn (2014) definieert drie niveaus binnen de context: het macro-, meso- en microniveau. Op macroniveau speelt de globalisering van de wereld en de daarbij horende ongelijkheid een rol. Op mesoniveau wordt de maatschappij en de samenleving verstaan en de daarbij horende organisaties. Op microniveau staat het contact tussen professionals en slachtoffers mensenhandel centraal. Binnen deze scriptie zijn de niveaus met elkaar verweven, maar het microniveau heeft de belangrijkste rol. In de inleiding wordt een korte uiteenzetting gedaan van de definities mensenhandel en referentiekader die daarin een rol spelen, waarna het theoretisch kader hier verder op in gaat.

1.2 Mensenhandel

Mensenhandel komt wereldwijd voor. De Verenigde Naties hebben in het Palermo protocol in 2000 een definitie voor mensenhandel vastgesteld: *“Trafficking in Persons as the recruitment, transportation, transfer, harbouring or receipt of persons, by means of the threat or use of force or other forms of coercion, of abduction, of fraud, of deception, of the abuse of power or of a position of vulnerability or of the giving or receiving of payments or benefits to achieve the consent of a person having control over another person, for the purpose of exploitation. Exploitation shall include, at a minimum, the exploitation of the prostitution of others or other forms of sexual exploitation, forced labour or services, slavery or practices similar to slavery, servitude or the removal of organs.”*²

² Website United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) What is Human trafficking? (Gevonden op 10 oktober 2017) <https://www.unodc.org/unodc/en/human-trafficking/what-is-human-trafficking.html?ref=menuaside>

Nederland heeft een Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen. De Nationaal Rapporteur rapporteert aan de regering over de aard en omvang van mensenhandel en seksueel geweld tegen kinderen in Nederland. (Website Nationaal rapporteur). De Nationaal Rapporteur zegt over mensenhandel het volgende “In Nederland verstaat men onder mensenhandel het werven, vervoeren, overbrengen, opnemen of huisvesten van een persoon, met gebruik van dwang (in brede zin) en met het doel die persoon uit te buiten.” (Nationaal Rapporteur Mensenhandel, 2017). Deze uitbuiting kan op verschillende terreinen plaatsvinden, zoals in de seksindustrie, landbouw of horeca. Er wordt onderscheid gemaakt tussen binnenlandse mensenhandel, denk aan loverboys en buitenlandse mensenhandel, waarbij de slachtoffers uit het buitenland afkomstig zijn (Symposium mensenhandel, 10 september 2013). Het precieze aantal slachtoffers van mensenhandel is onbekend, omdat de uitbuiting ook plaatsvindt op minder zichtbare plekken. Daarnaast doen slachtoffers door diverse redenen in veel gevallen geen aangifte. Mensenhandel verschilt van mensensmokkel. Bij mensensmokkel wordt een persoon illegaal het land in gebracht zonder dat daarbij sprake is van uitbuiting. De scheiding tussen mensenhandel en mensensmokkel blijkt echter vaak niet zo duidelijk te zijn. Doordat de migrant geen gebruik kan maken van faciliteiten in het land van aankomst, blijft deze vaak aangewezen op de smokkelaar. Hierdoor kan een afhankelijkheidsrelatie ontstaan die mogelijk uitmondt in uitbuiting. Uit onderzoek van Europol uit 2016 komt naar voren dat twintig procent van de mensensmokkelaars zich ook bezig houden met mensenhandel (Nationaal Rapporteur, 2016a).

Mensenhandel in Nederland

De Nationaal Rapporteur stelt dat er in Nederland een verschil is tussen prostitutie en mensenhandel. Vrijwillige prostitutie van volwassenen is legaal. Gedwongen prostitutie is strafbaar en wordt gezien als mensenhandel (Nationaal Rapporteur Mensenhandel, 2016b). Dit is echter niet in alle gevallen even duidelijk, omdat gedwongen prostitutie ook kan samenhangen met economische belangen. Het slachtoffer kan bijvoorbeeld wel geringe inkomsten ontvangen en daarvan afhankelijk zijn of er is een ingewikkelde relatie tussen handelaar en slachtoffer (Nationaal Rapporteur Mensenhandel, 2016b).

Mensenhandel is strafbaar gesteld in artikel 273f Wetboek van Strafrecht (Sr) (Nationaal Rapporteur, 2016b, p123). De eerdergenoemde internationale definitie van mensenhandel

zoals vastgesteld in het Palermo protocol, geeft de nadruk op grensoverschrijdende mensenhandel. In Nederland is de hulp voor slachtoffers primair gericht op buitenlandse slachtoffers, die binnen dit onderzoek ook centraal staat.

Als een mogelijk slachtoffer van mensenhandel een melding maakt of er aanwijzing is voor mensenhandel, heeft de persoon wettelijk drie maanden de tijd om na te denken over het doen van aangifte. Dit is vastgelegd in hoofdstuk B8.3 (voorheen B9) van de Vreemdelingencirculaire 2000. De Nigeriaanse casussen worden met regelmaat geseponerd.

Nigeriaanse slachtoffers van mensenhandel

De focus binnen dit onderzoek ligt op Nigeriaanse slachtoffers van mensenhandel. In de Monitor Mensenhandel 2011 – 2015 wordt gekeken naar cijfers van mogelijk slachtoffers van mensenhandel. Uit deze monitor komt naar voren dat een groot deel van de buitenlandse slachtoffers van seksuele uitbuiting afkomstig is uit Nigeria. Dit aantal neemt de laatste jaren af, maar de Nationaal Rapporteur neemt daarbij wel de eerder besproken onzichtbaarheid in beschouwing. Daarnaast wordt in het verslag geconstateerd: “Zo wordt in de EU-voorgangsrapportage gesteld dat het aantal Nigeriaanse meisjes en vrouwen dat vanuit Libië naar Italië wordt gesmokkeld in de eerste helft van 2015 met ruim driehonderd procent is toegenomen ten opzichte van dezelfde periode in 2014. De International Organization for Migration (IOM) schat dat tachtig procent van deze meisjes en vrouwen slachtoffer mensenhandel is”(Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen, 2016, 8).

Bij Nigeriaanse slachtoffers van mensenhandel speelt voodoo vaak een rol.

“Ook Blessing hield de eerste maanden haar lippen stijf op elkaar. Uit angst. Ze was bang dat doorbreking van de voodoo-eed haar familie in gevaar zou brengen. En uit schaamte. Omdat ze in het verhaal van de mensenhandelaar was getrapt. Maar soms is betrokkenheid van een familielid als mensenhandelaar of ‘fixer’ de reden voor een slachtoffer om te zwijgen, zegt Kelder. Met therapie en activiteiten, zoals handwerken en muziek, wordt die ban gebroken. Ook bezoeken aan de kerk helpen de vrouwen herstellen. Soms wordt een priester ingezet om de vrouwen van hun voodoo-eed te verlossen”³.

³ NRC: Mensenhandelaar vaak niet gepakt door capaciteitstekort (gevonden op 18-10-2017) <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/01/31/mensenhandelaar-vaak-niet-gepakt-door-capaciteitstekort-6488122-a1543881>

Van Dijk (2003) legt dit verder uit: “Door middel van deze rituelen zouden zij onder druk zijn gezet om beloften, die ze tijdens deze rituelen afleggen ten aanzien van hun handelaren, stipt na te komen. Door de 'voodoo' zouden de handelaren een sinistere macht over hen uitoefenen, zodanig dat zij hun greep op de meisjes, op hun inkomsten uit de prostitutie en op hun medewerking aan seksuele exploitatie nooit zouden verliezen” (Van Dijk et al., 2003, 1).

Naast het eerdergenoemde voodoo-ritueel speelt ook het Christendom een grote rol bij Nigeriaanse slachtoffers van mensenhandel. Uit onderzoek blijkt dat het Christendom een snel groeiende vorm van religie in Nigeria is. Vooral in het Zuiden, waar veel slachtoffers van mensenhandel vandaan komen, komt het Christendom op en is deze bepalend voor veel veranderingen op het gebied van religie. De belangrijkste verandering is de opkomst van het Pentecostalisme, kerken die de tradities van de Pinkstergemeente nastreven. Een verschil met andere christelijke tradities is dat de kerken sterk geafrikaniseerd zijn ten opzichte van de missiekerken en in Nigeria zijn ontstaan (Van Dijk et al., 2006).

Ook in Nederland is de Afrikaans-christelijke kerk belangrijk voor migranten.

Sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw komen er steeds meer Afrikaanse kerken naar Nederland door de toename van migranten. Een groot deel van deze kerken is *Pentecostal* (Pinkstergemeente), maar niet allemaal (Van der Meulen, 2009).

Naast de groei van het christendom in Nigeria zijn de Nigeriaanse kerken in Nederland ook interessant, omdat het geloof in het Engels wordt beleefd door migranten van verschillende leeftijden en achtergronden. Daarnaast zijn ze in Europa, en ook in Amsterdam, goed gevestigd door missionaris activiteiten (Knibbe, 2010).

1.3 Culturele en religieuze referentiekaders

Binnen de hulpverlening voor slachtoffers van mensenhandel, spelen verschillende referentiekaders een rol. Referentiekaders bepalen hoe je de wereld om je heen bekijkt en ervaart. Van der Meijden en van Alphen (2017) noemen het referentiekader “een combinatie van persoonlijke waarden, standpunten, normen en ervaringen die bepalen hoe je iets waarneemt en beoordeelt, die richting geeft in het verwerken van informatie en handelen. Een

mens is zich maar deels bewust van dit referentiekader.”⁴ In deze definitie komt naar voren dat dit geen duidelijk kader is en het niet zwart of wit is. Er is een grijs gebied zichtbaar binnen het referentiekader. Het gebied dat in dit onderzoek zal worden geoperationaliseerd door het verschil tussen willen en kunnen.

Je achtergrond, waar je bent geboren en opgegroeid, heeft dus een belangrijke invloed op hoe je tijdens je leven de wereld ervaart. De plek waar je wordt geboren heeft niet alleen invloed op hoe je de wereld ervaart, maar ook op de kansen die je hebt. Er is zoals bekend een verschil in kansen tussen het Westen (bijvoorbeeld Europa) en het Zuiden (Afrika). Belangrijk daarbij is niet alleen het erkennen van verschillen in werelddelen, maar ook te zien dat er grote verschillen zijn tussen de aanwezige kansen binnen de landen.

Binnen deze referentiekaders wordt in dit onderzoek gekeken naar de culturele en religieuze referentiekaders. Hierin zit een verschil tussen hulpverleners vanuit de seculiere Nederlandse hulpverlening en de religieuze Nigeriaanse slachtoffers van mensenhandel. Zo speelt in Nigeria (georganiseerde) religie een grotere rol dan in Nederland. Met name in het Zuiden waar veel slachtoffers van mensenhandel vandaan komen, is het Christendom een belangrijke religie. Ook in het seculiere Nederland spelen verschillende achtergronden een rol. Hierbij is het van belang te benadrukken dat er zowel binnen het Nederlandse als het Nigeriaanse referentiekader ook verschillen zijn te waarnemen. Dit zijn geen homogene groepen, dus het is van belang de meerstemmigheid hierin ruimte te geven.

Hulpverlening

De bovengenoemde referentiekaders spelen een rol in de visie op hulpverlening. Wat is juiste hulpverlening? Welke rol speelt interventie? In Nederland werken veel hulpverleners, ook die rondom slachtoffers van mensenhandel, vanuit een voornamelijk seculier referentiekader. Ze werken volgens bepaalde methodieken, bijvoorbeeld beschreven in de praktische handreiking hulpverlening aan slachtoffers van mensenhandel (Derksen, 2005).

Uit gesprekken blijkt dat Nigeriaanse slachtoffers van mensenhandel vaak een andere visie hebben op hulpverlening dan de Nederlandse hulpverleners. Religie speelt een rol en men heeft een groot vertrouwen in de dokter. Daarbij is het belangrijk notie te hebben van dat de

⁴ Van der Meijden en van Alphen (2017) Referentiekader. <https://www.ensie.nl/intimiteits-en-seksualiteitsproblemen/referentiekader> (gevonden op 10 september 2017)

slachtoffers van mensenhandel, in het geval van Nigeriaanse slachtoffers vaak slachtoffers van seksuele uitbuiting, klachten vertonen die lijken op bijvoorbeeld oorlogstrauma's (Zimmerman, 2006).

Lichamelijkheid

Binnen het onderzoek naar mensenhandel gericht op seksuele uitbuiting, hoort inherent de lichamelijkheid. Dit onderwerp is uitvoerig aan bod gekomen binnen het scriptieonderzoek van Jette van Ravensteyn (2014). Binnen dit onderzoek, genaamd *Lichamelijk aanwezig Over het contact tussen professionals en Nigeriaanse slachtoffers van mensenhandel*, wordt uitvoerig bij de lichamelijkheid stilgestaan. Voor verdere verdieping van dit onderwerp wordt doorverwezen naar dit onderzoek.

1.4 Probleemstelling

Bij de hulpverlening voor Nigeriaanse slachtoffers van mensenhandel spelen verschillende referentiekaders een rol, zowel die van hulpverleners als slachtoffers. Deze referentiekaders hebben niet alleen een grote invloed op het onderlinge contact, ze zijn daarnaast ook van belang bij het ontwikkelen van de visie op de hulpverlening. Afrikaanse kerken spelen een grote rol bij migranten, omdat zij ook een onderdeel zijn van het leven van de migrant en een bepaalde visie hebben op de hulp het beste verleend kan worden aan de slachtoffers van mensen. Hierbij komt de volgende vraagstelling naar voren:

Vanuit welke cultureel-religieuze referentiekaders wordt hulp verleend aan slachtoffers van mensenhandel uit West-Afrika en in het bijzonder Nigeria door (1) Nederlandse seculiere professionele hulpverleners en (2) vanuit Afrikaanse kerkgemeenschappen en welke mogelijke gevolgen hebben deze referentiekaders mogelijk voor de hulpverlening?

Deelvragen

1. Wat is het referentiekader van de Nederlandse hulpverlening?
2. Wat is het referentiekader van Afrikaans religieuze leiders op hulpverlening?
3. Wat zijn de verschillende opvattingen over hulpverlening van Nederlandse hulpinstanties en van Afrikaanse religieuze gemeenschapsverbanden?

Doelstelling

Het doel van dit onderzoek is meer inzicht geven in de verschillende referentiekaders die een rol kunnen spelen binnen de hulpverlening tussen Nederlandse hulpverleners en Nigeriaanse slachtoffers van mensenhandel en tussen de Afrikaanse kerkleiders en slachtoffers. Daarbij is het van belang te kijken naar de verschillende visies op hulpverlening en hoe die een rol spelen in het proces, en of er sprake is van een samenwerking. In het bijzonder gaat het om de rol die religie daarin speelt, vooral de religieuze gemeenschapsvormen zoals de Pinkstergemeente. Door meer inzicht te krijgen op de invloed van deze referentiekaders op de visie van hulpverlening kan de kennis hierover toenemen en zal dit de hulpverlening ten goede komen. Door de theorie (literatuur) met de praktijk (door middel van focusgroepen en interviews) te verbinden wordt beoogd een helder beeld te kunnen schetsen. Dit kan de dialoog tussen verschillende groepen hulpverleners kunnen ondersteunen.

De wetenschappelijke doelstelling is om meer kennis te genereren over de referentiekaders van Nederlandse en Afrikaanse hulpverleners in Nederland en hoe verschillende visies op hulpverlening een rol kunnen spelen binnen de hulp voor Nigeriaanse slachtoffers van mensenhandel.

1.5 Opbouw van de scriptie

In hoofdstuk twee wordt in het theoretisch kader de theoretische noties uitgewerkt, waarna in hoofdstuk drie de onderzoeksmethoden worden uiteengezet die gebruikt zijn binnen dit onderzoek. Hoofdstuk vier en vijf geven de empirische resultaten van het onderzoek weer. In hoofdstuk vier worden de resultaten uit de Nederlandse hulpverlening besproken, terwijl in hoofdstuk vijf de resultaten verkregen vanuit de Afrikaanse kerkgemeenschap aan bod komen.

In hoofdstuk zes wordt de analyse besproken aan de hand van een verbinding tussen de theorie en de empirie. Hoofdstuk zeven sluit het onderzoek af met een conclusie. In hoofdstuk acht is er ruimte voor reflectie op het onderzoeksproces in de discussie waarna in hoofdstuk negen de aanbevelingen verkregen uit het onderzoek worden gepresenteerd.

Als laatste zijn de referenties te vinden, met daarin de literatuur en de online bronnen. In de bijlagen komen de codebomen en topiclijsten terug die binnen dit onderzoek zijn gebruikt.

2 Theoretisch kader

2.1 Inleiding

In dit theoretisch kader worden de begrippen die een rol spelen binnen dit onderzoek kort verkend. Dit is geen complete uiteenzetting en dient als weergave van de context van het onderzoek, omdat het hier vooral om een empirisch onderzoek gaat. Allereerst wordt begonnen met de referentiekaders, waarin cultuur, identiteit en religie worden behandeld. Vervolgens wordt er ingegaan op de ondersteuning van slachtoffers van mensenhandel. Dit zal worden ingedeeld in de Nederlandse hulpverlening en hulp vanuit de Afrikaanse kerkgemeenschap.

2.2 Referentiekaders

Zoals in de inleiding reeds geïntroduceerd wordt binnen dit onderzoek het referentiekader gedefinieerd zoals Van der Meijden en van Alphen (2017) dit benoemen: Het referentiekader is “een combinatie van persoonlijke waarden, standpunten, normen en ervaringen die bepalen hoe je iets waarneemt en beoordeelt, die richting geeft in het verwerken van informatie en handelen. Een mens is zich maar deels bewust van dit referentiekader.”⁵

Om het referentiekader verder uit te diepen in het theoretisch kader wordt dit gedaan aan de hand van drie begrippen; cultuur, identiteit en religie. Allereerst de cultuur, die samenhangt met bovenstaande persoonlijke waarden, standpunten, normen en ervaringen. Ten tweede het begrip identiteit. Identiteit is net als het referentiekader in constante verandering, het is onder constructie. Als laatste wordt religie erin naar voren gebracht, omdat religie binnen dit onderzoek een belangrijke rol speelt.

2.2.1 Cultuur

Het begrip cultuur kent vele definities. Dit onderzoek hanteert de van Pinto (2004). In zijn literatuur over interculturele communicatie en management geeft hij in een recapitulatie weer welke verschillende definities er van cultuur bestaan. “Cultuur is een evoluerend systeem van waarden, normen en leefregels. In een groep van mensen die zich lid voelen van hun groep, wordt cultuur van generatie op generatie doorgegeven en zo geïnternaliseerd. Voor de mensen

⁵ Van der Meijden en van Alphen (2017) Referentiekader. <https://www.ensie.nl/intimiteits-en-seksualiteitsproblemen/referentiekader> (gevonden op 10 september 2017)

in een groep is hun cultuur vaak onbewust richtinggevend voor hun gedrag en voor hun kijk op de wereld” (Pinto, 2004, 39). Pinto is op zoek gegaan naar een indeling waarin de dieper liggende verschillen tussen normen en waarden een prominente rol krijgen. Hij duidt twee verschillende culturen aan: G-culturen (de zogenaamde grofmazige) en F-culturen (de fijnmazige). Hiermee maakt hij onderscheid tussen de moderne of westerse, en de traditionele en niet-westerse cultuur. Pinto benadrukt daarbij dat culturen vaak niet geheel het één of geheel een andere cultuur zijn binnen dit onderscheid. De G-cultuur en de F-cultuur zijn volgens hem extremen, “Iedere cultuur dient ergens tussen de twee uitersten, F en G, gerangschikt te worden” (Pinto, 2004, 41). Hij benadrukt daarbij het belang dat er binnen deze culturele verschillen kunnen ontstaan, niet alleen binnen een regio, land, bedrijven, maar ook binnen een gezin. Hij verwijst hiermee naar het onderscheid van macro-, meso-, en microniveau, dat ook het begin was van dit theoretisch kader (Pinto, 2004).

Pinto geeft in zijn boek verschillende voorbeelden over het verschil tussen F- en G-cultuur. Binnen de G-cultuur worden mensen als individuen beschouwd. En er zijn minder strak vaststaande voorgeschreven gedragsregels. Er is sprake van een zogenaamd intern referentiekader, iets dat samenhangt met eigen opvoeding en leven. Binnen de F-cultuur is er sprake van een meer collectieve identiteit, de groep en niet het individu staat centraal. Dit zorgt ervoor dat er vanuit de groep wordt gedacht en verwijst naar een extern referentiekader. Pinto benadrukt meermaals in zijn literatuur dat deze scheiding de extremen laten zien en dat veel culturen tussen de F- en G- cultuur schommelen (Pinto, 2004).

Baumann (1999) stelt dat er twee manieren zijn om naar cultuur te kijken. “*It comprehends culture as the collective heritage of a group, that is, as a catalog of ideas and practices that shape both the collective and the individual lives and thoughts of all members*” (Baumann, 1999, 25). De cultuur wordt daarbij gezien als *essential*, het vormt daarbij de levens van mensen, die allen een vorm van identiteit hebben.

Anderzijds wordt cultuur gezien als *processual*. “*It only exists in the act of being performed, and it can never stand still or repeat itself without changing its meaning*” (Baumann, 1999, 26). Bij deze opvatting is cultuur iets dat in beweging is. Dit is ook te zien in het referentiekader, die constant aan verandering onderhevig zijn.

Shahid (2007) noemt dat cultuur een grote betekenis heeft binnen de communicatie. “Het is van oudsher bekend dat de communicatie tussen mensen uit verschillende culturen beïnvloed wordt door factoren die terug te voeren zijn tot verschillen in culturele achtergronden. Zulke ontmoetingen worden als intercultureel getypeerd, omdat de communicatiepartners verschillende interpretatieschema’s gebruiken voor het zenden en ontvangen van verbale en non-verbale boodschappen, oftewel voor het waarnemen en interpreteren van gebeurtenissen in de omgeving” (Shahid, 2007, 23).

2.2.2 Identiteit

Referentiekaders kunnen in navolging daarvan vergeleken worden met identiteit.

Referentiekaders zijn, in vergelijking met identiteit, onder constructie. Het is niet dichotoom maar iets dat vloeibaar is. Dit hangt ook samen met de definitie die Pinto gaf over cultuur, iets dat ook voortdurend in beweging is.

Zoals in de inleiding al naar voren kwam is het van belang te benadrukken dat er zowel binnen het Nederlandse als het Nigeriaanse referentiekader ook verschillen zijn waar te nemen. Dit zijn geen homogene groepen, dus het is van belang de meerstemmigheid hierin ruimte te geven. Paul Verhaeghe (2012) onderschrijft dit beeld in zijn boek *Identiteit*. Hierin brengt hij naar voren dat identiteit een constructie is en niet op zichzelf staat. De identiteit hangt volgens hem samen met de samenleving waarin we leven en wordt er continu door beïnvloed.

In het *Handbook Identity theory and research* wordt identiteit uitgelegd aan de hand van verschillende onderdelen. Ook hierin wordt het al dan niet vloeibaar zijn van identiteit genoemd. In navolging van vele onderzoeken wordt er geconcludeerd dat er een deel vaststaand is en een ander deel ook vloeibaar (Vignoles, Schwartz, Luyckx, 2010, 1-13). Taylor (1989) benoemt dat de mens vooral een interpreterend wezen is. Rutten (2013) haalt Taylor aan en zegt: “Al ons denken, ervaren en handelen is dus altijd al een interpreterend denken, ervaren en handelen. Door onszelf, de ander en de wereld te interpreteren brengen wij richting en structuur aan in ons leven. Ieder van ons ontwikkelt zo een levensverhaal, een referentiekader voor het verstaan van, en het om gaan met, de wereld waarin wij zijn geworpen” (Taylor in Rutten, 2013, 1). Ook Giddens (1991) geeft aan dat zelfbeeld en identiteit tot stand komt door een interactie tussen individu en samenleving. Hij geeft daarnaast aan hoe de hedendaagse veranderingen in de samenleving de levensloop beïnvloedt. Door de dynamiek in de westerse samenleving wordt keuzes maken steeds complexer.

Giddens noemt dit de reflexieve maatschappij. De manier van nadenken over zaken is veranderd. Daarnaast is er geen autoritair instituut aanwezig zoals de kerk, die veel invloed heeft (Giddens, 1991).

2.2.3 Religie

In Nederland is er sinds lang tijd een scheiding tussen kerk en staat. Hierdoor ontstaat, zoals Giddens al aangeeft, een proces van secularisering. Van Dijk en Ten Kate (2015) geven dit beknopt weer in drie punten. Allereerst is de religie teruggetrokken uit veel publieke domeinen. Daarnaast speelt religie ook minder een rol binnen de eerdergenoemde identiteitsvorming. Als derde wordt het proces van ‘onttovering van de wereld’ (Weber, 2012 in van Dijk & ten Kate, 2015) aangehaald, er is behoefte aan steeds meer verklaring door de rationaliteit waardoor religie een minder grote rol krijgt. De religie heeft weliswaar een minder vanzelfsprekende rol binnen de samenleving, tegelijkertijd is er meer ruimte ontstaan voor diversiteit in religie (van Dijk & ten Kate, 2015, 9). Dit leidt weer tot meer keuzevrijheid, zoals eerder benoemd bij identiteitsontwikkeling.

In Afrika, en dan voornamelijk met de focus op West-Afrika, heeft religie een andere plaats in de samenleving. Voor een completer beeld van Nigeria wordt verwezen naar het scriptieonderzoek van Jette van Ravensteyn (2014). In dit theoretisch kader zal verder worden ingegaan op dimensies die een rol spelen binnen dit onderzoek. Het christendom heeft binnen West-Afrika grote invloed op de samenleving, en ook op identiteitsvorming.

Dit kan worden gezien als een onderdeel van het koloniale verleden waarbij rond 1870 de christelijke missionarissen hun religie meebrachten. Ze kwamen daarmee in een veld van Afrikaanse religieuze tradities. “Deze diversiteit bestond uit allerlei Afrikaanse historische tradities waarin verering van belangrijke goden, voorouders en geesten centraal stond. Van grote betekenis in deze tradities was en is het aspect van genezing, spirituele bescherming en het bereiken van fortuin, voorspoed en welvaart” (van Dijk & ten Kate, 2015, 10).

De ‘bovennatuur’ is daarbij van groot belang, het gaat erom de eerdergenoemde goden, voorouders en geesten gunstig te stemmen. De komst van de missionarissen heeft ertoe geleid dat er uiteindelijk een mengvorm ontstond tussen de missie en Afrikaanse tradities, de *spirit-healing churches* (van Dijk & ten Kate, 2015, 10).

In de jaren zestig en zeventig kwam het Pentecostalisme op. Dit wordt ook wel Pinksterbeweging of Pinkstergeloof genoemd. Volgens het geloof is er geen ruimte voor andere vormen van religie. De kerk biedt dan ook ‘*deliverance*’ aan om blokkeringen ontstaan door andere religieuze rituelen te doorbreken. Het Pentecostalisme ziet zichzelf boven de andere religies staan, er is sprake van een zogenaamd “(...) ‘welvaartsevangelie’ dat verkondigt dat het leven draait om zo veel mogelijk succes in het leven hier en nu. Dit wordt gezien als een manier om God te dienen op aarde” (Lezing Rijk van Dijk, 22 april 2014 in Ravensteyn, van, 2014). Het Pentecostalisme ziet zichzelf als een sterk geloof en dat voert door in de samenleving. “(...) de sterkte opkomst van het Pentecostalisme zorgt juist voor een verscherping van religieuze identiteit en religieuze moraliteit” (Van Dijk & Ten Kate, 2015, 11).

Bij de slachtoffers van mensenhandel speelt het zogenaamde voodoo een belangrijke rol. Voodoo wordt in verbinding gebracht met verschillende religieuze tradities. De traditie waar hierbij over gesproken wordt is afgeleid van de term vodun, een cultuscomplex dat een rol speelt in West-Afrikaanse landen (Dijk van, Rasing, Tellegen & Binsbergen van, 2006). “*Voodoo or juju is a form of witchcraft in Nigeria existing alongside Christian or Islamic belief. Voodoo in the context of Nigerian human trafficking will refer to a variation on ancient West African religious traditions, in which a priest connected to a voodoo shrine has the power to manipulate outcomes in people’s lives*” (Van Dijk et al., 2006, 61; Baarda, 2015). Als er sprake is van mensenhandel, gaan vrouwen een verbinding aan met hun handelaar. Ze moeten daarbij een belofte, een *oath*, afleggen bij een ‘juju – priester’ en daarbij iets lichamelijks inbrengen zoals schaamhaar, hoofdhaar, bloed etc. Dit is om hen verbonden te houden dat ze het geïnvesteerde geld terug betalen. Deze vorm van manipulatie is iets dat alleen binnen mensenhandel uit Nigeria een rol speelt. (Baarda, 2015). Zoals eerder benoemd kan de kerk hier wel een rol bij spelen als het gaat om ‘*deliverance*’, een ritueel waarbij de kracht van voodoo teniet wordt gedaan (Olumobi, 2013).

Naast de rol van religie en daarmee ook in verbinding, staat dat er binnen Afrikaanse samenlevingen vanuit relatie met elkaar wordt gedacht. De groep is van groot belang binnen de samenleving. Dit is terug te vinden in Ubuntu, een Afrikaanse filosofie vanuit Zuid-Afrika, waarin het belang van de groep wordt benadrukt. De mens ontstaat pas door interactie met anderen (Ramose, 2017).

In de inleiding werd al kort benoemd dat de definitie van referentiekaders een grijs gebied heeft. Uit de korte uiteenzetting over cultuur, identiteit en religie is duidelijk geworden dat deze begrippen niet vaststaand zijn maar deze in beweging zijn. Binnen dit onderzoek wordt het referentiekader gedefinieerd aan de hand van het verschil tussen wat mensen willen en wat mensen kunnen. De persoonlijke waarden in een referentiekader geven richting dat je iets wil. Maar dit kan in botsing zijn met andere aspecten die er zijn binnen het referentiekader, waardoor het niet kan.

Daarnaast laat het ook zien dat er altijd meervoudige referentiekaders zijn, deze kunnen botsen. Men is zich voor een deel bewust van het referentiekader dat een rol speelt. Dit referentiekader is opgebouwd uit verschillende elementen en die kunnen bij het handelen voor een dilemma zorgen. Het kan zijn dan het willen en kunnen van persoonlijke waarden in botsing komen met professionele waarden. Dit kan komen door verandering in persoonlijke motivatie, identiteit en het verkrijgen van nieuwe inzichten.

2.3 Ondersteuning van de slachtoffers van mensenhandel: Nederlandse hulpverlening

In Nederland coördineert Het Coördinatiecentrum Mensenhandel (CoMensha) de hulp rondom slachtoffers van mensenhandel. CoMensha is het onafhankelijke expertise en coördinatiecentrum dat zich inzet voor de belangen van slachtoffers van mensenhandel. Het centrum registreert de slachtoffers van mensenhandel in Nederland. Door CoMensha worden de slachtoffers in beeld gebracht en gerapporteerd. Belangrijk is wel om hierin in ogenschouw te nemen dat dit enkel de geregistreerde slachtoffers zijn en dit geen zicht geeft op de gehele problematiek. CoMensha zorgt ook voor hulpverlening en opvang van de slachtoffers.⁶

De Nederlandse hulpverlening is in overeenstemming met de veranderingen in de seculiere maatschappij, waarbij wordt gekeken naar het individu. Er wordt binnen de hulpverlening gebruik gemaakt van psychologen die een diagnose stellen en waarbij een behandeling wordt opgezet. Daarnaast wordt krachtwerk gebruikt als manier van werken, een methode die wordt gebruikt binnen vrouwenopvang. Binnen deze manier van werken staat focus op herstel centraal. Er wordt gekeken naar de individuele kracht van de vrouwen, de vrouw heeft regie over de hulp (Wolf, 2016).

⁶ Website Comensha. <https://www.comensha.nl/pagina/mensenhandel> Gevonden op 1 december 2016.

Interculturele communicatie

Binnen de hulpverlening voor Nigeriaanse slachtoffers van mensenhandel speelt cultuur een grote rol. Shahid geeft aan dat er sprake is van “interculturele communicatie wanneer de communicatiepartners in de interactie normen, waarden en praktijken introduceren die (1) relevant zijn voor de interactie (2) objectief gezien specifiek zijn voor de sociale of culturele groep waartoe ze zichzelf rekenen, of subjectief door één van hen als zodanig worden beschouwd en (3) wanneer de kennis van deze normen en waarden bij de communicatiepartner als vanzelfsprekend wordt geacht, hetgeen de communicatie negatief kan beïnvloeden” (Shahid, 2007, 31).

Normatieve professionalisering

Door eerdergenoemde interactie van verschillende referentiepunten is het van belang het begrip normatieve professionaliteit kort te benoemen. Binnen deze manier van kijken naar professionaliteit spelen ook waarden en normen een rol, zoals die ook een rol spelen binnen het referentiekader. “Een normatieve professional is de bewustwording van het krachtenveld van verschillende normen (maatschappelijke, organisatorische, professionele en persoonlijke) [...] waarin de professional zich bevindt en het zoeken naar de juiste rechtvaardigheidsgrond voor het professionele handelen, die per situatie kan verschillen en om een afweging (vooraf, tijdens en achteraf) vraagt” (Jacobs, Meij, Tenwolde, Zomer, 2008, 12).

Dat dit ook geen vaststaande definitie is maakt Van den Ende (2011) duidelijk. Van den Ende maakt een onderscheid tussen normatieve professionaliteit en normatieve professionalisering. Normatieve professionaliteit ziet Van den Ende als een notie die aangeeft dat professionaliteit altijd een normativiteit in zich draagt. “Normatieve professionalisering verwijst naar de omgang met de normativiteit. Dat wil zeggen dat normatieve professionalisering verwijst naar de bewustwording van die normativiteit en naar de voortdurende zoektocht naar de fijnafstemming tussen diverse normen en achterliggende waarden in het professionele handelen en het daarmee gepaard gaande leerproces” (Van den Ende, 2011, 36). Dit veranderende kader is ook terug te vinden binnen het referentiekader.

Religie binnen de hulpverlening

In het verslag *De religieuze lacune* bespreken Van Dijk en Ten Kate (2015) de rol van religie binnen de hulpverlening. Ze halen verschillende onderzoeken aan die aantonen dat “(..) bij

cliënten en patiënten religie en levensbeschouwing vaak van grote betekenis zijn voor het omgaan met psychische en lichamelijke ziekte (...)” (Braam in Van Dijk & ten Kate, 2015, 13).

Er is hier voornamelijk onderzoek naar gedaan op het gebied van psychiatrische hulpverlening, waaronder door Braam (2013). Er wordt gesteld dat “(..) in deze literatuur een overwegend positieve werking wordt toegeschreven aan levensbeschouwelijke overtuigingen bij de patiënt en cliënt in de hulpverlening, maar dat de vraag naar de beleving van religie onder professionals – de hulpverlener – van een geheel andere orde blijkt te zijn.” (Van Dijk & ten Kate, 2015, 14). Er volgt een opsomming van verschillende onderzoeken naar religie binnen de hulpverlening, waaruit geconcludeerd kan worden dat de hulpverleners verlegenheid ervaren binnen het omgaan met religie en spiritualiteit. (Van Dijk & ten Kate, 2015, 16).

2.4 Ondersteuning van de slachtoffers van mensenhandel: hulp vanuit de Afrikaanse kerkgemeenschap

Zoals al in de inleiding genoemd komen er sinds de jaren tachtig steeds meer Afrikaanse kerken naar Nederland door de komst van migranten. (Meulen, van der 2009). “*A recent estimate brings the total of non-Western immigrant Christians in the Netherlands at over half a million (Stoffels 2008: 15). About 900 immigrant churches and 200 churches with foreign language services (Van den Broek 2004) are scattered all over the country, particularly in the larger cities.*” (Koning, 2011, 15). Vanuit Afrika zijn dit vaak Pentecostal kerken. (van Dijk & ten Kate, 2015).

Binnen de kerken is er sprake van het zogenoemde *reversed mission*. Paas (2015) noemt “*(...) of all immigrant churches, they [Pentecostalism] have the most expansive missionary vision, including outreach to people who do not belong to the same language and culture (cf. Koning 2011:92; Asamoah-Gyadu 2012:26–27)*” (Paas, 2015, 8). Was de missie eerst vooral gericht vanuit het Westen naar het buitenland, onder andere Afrika. Nu is er sprake van een omgedraaide missie waarbij vanuit het buitenland, in dit geval Afrika, het geloof wordt gebracht naar het seculiere Westen, in dit geval Nederland.

3 Methoden

Dit is een kwalitatief empirisch onderzoek. Binnen kwalitatief onderzoek staat interpretatie en subjectiviteit centraal. In dit onderzoek staan dan ook de afgenomen interviews centraal. In dit hoofdstuk wordt besproken welke methoden er zijn gebruikt om tot beantwoording van de hoofdvraag te komen. Er wordt begonnen met het onderzoeksproces, dat voortvloeit in literatuuronderzoek en empirisch onderzoek. Daarna komt de analyse aan bod. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een korte reflectie op de gebruikte onderzoeksmethoden.

3.1 Het onderzoeksproces

Dit onderzoek is op een iteratieve wijze uitgevoerd. De theorie en empirie zijn in dialoog met elkaar (Boeije, 2005). Op een exploratieve wijze is er eerst een theoretisch raamwerk gemaakt om een aantal belangrijke concepten vast te stellen en een topiclijst te genereren voor de interviews. Er zijn dertien interviews gehouden, van waaruit nieuwe begrippen naar voren kwamen en er gewicht werd gegeven aan begrippen die daarna in het theoretisch kader verder uitgediept werden. Op deze manier is geprobeerd de complexiteit van het onderwerp ruimte te geven.

3.2 Theoretisch kader

Het onderzoek is op een beschrijvende en exploratieve wijze uitgevoerd. Hierbij is er een hiërarchie in de gebruikte bronnen. De literatuur is gebruikt om de empirie te ondersteunen. Er is gestart met een aantal begrippen uit de literatuur. Vooral over de Pinkstergemeente bestaat veel academische literatuur. Om het literatuuronderzoek meer richting te geven is er gebruik gemaakt van tips van de scriptiebegeleiders. Naast het zoeken van literatuur via Picarta en de catalogus, is ook de bibliotheek van het Afrika Studie Centrum gebruikt om gerichte literatuur te zoeken.

Aan de hand hiervan is een concept theoretisch kader vormgegeven, waar belangrijke begrippen aan de orde kwamen. Op basis hiervan zijn er twee topiclijsten gemaakt voor de interviews (Baarda, 2005, 20): één voor de Nederlandse kant en één voor de Afrikaanse kant. Het zijn twee verschillende topiclijsten geworden omdat het twee verschillende groepen zijn en daarbij verschillende onderwerpen naar voren kwamen. Deze zijn terug te vinden in de bijlagen. Het onderzoek is op een iteratieve wijze uitgevoerd, dat betekent dat de empirie en theorie in dialoog met elkaar hebben gestaan tijdens het onderzoek. (Brohm, 2011).

Na het doen van de interviews is er nogmaals gekeken naar de literatuur aan de hand van onderwerpen die naar voren kwamen tijdens de interviews.

3.3 Empirisch onderzoek

Het is een kwalitatief empirisch onderzoek. Het onderzoek is gedaan aan de hand van semigestructureerde open interviews. Aan de ene kant was er een topiclijst zodat alle onderwerpen die besproken moesten worden aan bod kwamen, anderzijds gaf het ruimte om in te gaan op zaken die genoemd werden en die relevant waren voor het onderzoek (zie het eerdergenoemde iteratieve proces). Aan de hand van vooraf gemaakte topiclijsten (zie bijlage) zijn er interviews gehouden van één a anderhalf uur. De topiclijsten zijn gemaakt door na te gaan op welke vragen een antwoord nodig was om tot beantwoording van de hoofd- en deelvragen te komen.

Het empirisch gedeelte van het onderzoek is onderverdeeld in twee groepen: de interviews met de Nederlandse hulpverleners en de interviews met de Afrikaanse kerkleiders. Uit oriënterende gesprekken en de theorie komen deze twee groepen naar voren als een belangrijke rol spelend binnen de hulpverlening voor slachtoffers van mensenhandel. Dit onderscheid tussen de twee groepen wordt tijdens de rest van het onderzoek aangehouden, omdat de voertaal en de topiclijst verschillend zijn. Tevens beantwoorden de twee soorten interviews beiden een andere deelvraag van het onderzoek. In de laatste deelvraag komen de interviews samen.

Dit onderzoek is, net als algemeen in kwalitatief onderzoek, kleinschalig. Naast dat er binnen een masterscriptie onderzoek geen ruimte is voor een grootschalig onderzoek, kwam er gaandeweg het doen van de interviews naar voren dat er zekere dataverzadiging optrad. Er kwamen vaker dezelfde zaken naar voren. Dataverzadiging wil zeggen dat nieuwe interviews niet leiden tot nieuwe inzichten (Ritchie, Lewis & El Am in Ritchie & Lewis, 2003). Er is besloten om vanuit zowel de Nederlandse kant als Afrikaanse kant een zestal interviews te gebruiken. Uiteindelijk is dat in verband met opname binnen de Afrikaanse kant gereduceerd tot vijf interviews.

In dit onderzoek zijn zowel het *emic* als het *etic* perspectief van belang. *Emic* wordt aangeduid als insider, hierbij wordt de onderzoeker geacht zich te verplaatsen in het perspectief van de respondenten. De onderzoeker blijft altijd een buitenstaander, het *etic*

perspectief, waarbij er gekeken wordt vanuit theoretische concepten. Als kwalitatief onderzoeker worden de verschillende perspectieven, de verschillende manieren van data bekijken als *emic* of *etic* data afgewisseld en gereflecteerd. (Boeije, 2005).

Binnen dit onderzoek wisselen *emic* en *etic* perspectief elkaar af. Deze perspectieven zijn, net als met het begrip cultuur, vloeibaar. De onderzoeker hanteert tijdens de interviews zowel het *emic* als *etic* perspectief. Het *emic* perspectief kwam terug bij de participerende observaties die plaatsvonden binnen verschillende kerkdiensten.

3.3.1 Nederlandse kant

Romaïke Zuidema van Fairwork heeft geholpen met het verkrijgen van respondenten aan de kant van de Nederlandse hulpverleners. Zij zocht contact met twee leidinggevend van twee organisaties die hulp bieden aan slachtoffers van mensenhandel. Van deze leidinggevend was bekend dat zij ervaring hadden met de doelgroep, West-Afrikaanse slachtoffers van mensenhandel. De twee leidinggevende hebben in de eigen organisatie gezorgd voor andere hulpverleners die mee wilden werken aan de interviews.

Bij de eerste organisatie zijn de drie interviews één op één afgenomen. Deze interviews zijn opgenomen en getranscribeerd. Bij de tweede organisatie zijn de vijftal interviews met Jette van Ravesteyn gedaan, omdat we voor een deel dezelfde vragen hadden. Het interview met de leidinggevende bestaat uit twee delen. Na het eerste deel bleek dat er te weinig tijd over was en teveel vragen nog onbeantwoord bleven. Hier is op een later moment nog verder over gesproken tijdens een tweede interview. Bij elkaar was dit een interview van zo'n tweeënhalf uur. Verder is er samen met Van Ravesteyn ook een interview afgenomen met een psycholoog. Er is besloten dit interview niet te gebruiken binnen het onderzoek, omdat gekozen is de hulpverlening alleen vanuit de blik van de begeleiders te bekijken omdat dit de enige psycholoog is die er gesproken is. Ook deze interviews zijn allen opgenomen en getranscribeerd.

Een lijst van respondenten, op willekeurige volgorde.

<u>Respondent</u>	<u>Functie</u>	<u>Geboortecohort</u>	<u>Religieuze achtergrond</u>
Gerdi	Coördinator	1965 - 1970	Katholiek opgevoed, nu niet gelovig
Ria	Coördinator	1965 - 1970	Gereformeerd

Liza	Mentor	1970 - 1975	Protestants opgevoed, nu niet gelovig
<u>Respondent</u>	<u>Functie</u>	<u>Geboortecohort</u>	<u>Religieuze achtergrond</u>
Meike	Mentor	1985 - 1990	Katholiek
Veronique	Mentor	1960 - 1965	Spiritueel
Anna	Mentor	1975 - 1980	Christelijk

Één van de gesproken hulpverleners is geboren en getogen in West-Afrika. Verder zijn alle hulpverleners geboren en getogen in Nederland. De ervaring met het zijn in Afrika is verschillend, zo is er een hulpverlener die zelf een tijd in Afrika heeft gewoond, en zijn er ook hulpverleners die nog niet in Afrika zijn geweest.

Tijdens het onderzoek, op 22 april 2014, is er een training geweest rondom religie en hulpverlening, georganiseerd vanuit Fairwork. Rijk van Dijk en Laurens ten Kate gaven daar een lezing over de Pinkstergemeente en vanuit dit onderzoek heeft er een presentatie plaatsgevonden over de tijdelijke resultaten. Na de presentatie vond er een dialoog plaats met een groep aanwezige professionals uit de hulpverlening en politie en migratie.

3.3.2 Afrikaanse kant

Het benaderen van Afrikaanse kerkleiders is gedaan zonder hulp van Fairwork of andere instanties. Dit is gedaan om de objectiviteit van de onderzoeker te waarborgen. Gezien de haalbaarheid binnen de tijd van het onderzoek is gekozen te richten op kerken in Amsterdam. Op internet zijn contactgegevens opgezocht van verschillende kerkleiders. Door middel van telefonisch of mailcontact zijn zeven respondenten gevonden. De interviews zijn in het Engels afgenomen en duurde één a anderhalf uur. Één van de interviews was met een kerkleider die bekend staat om zijn hulp voor slachtoffers van mensenhandel. Dit interview duurde zo'n twee uur. Één van de interviews was met een echtpaar die beiden pastor zijn binnen dezelfde kerk. Één van de interviews is niet opgenomen. Bij dit interview zijn wel notities gemaakt. Deze bleken bij de analyse ondergeschikt te zijn, daarom is dit interview niet meegenomen in dit onderzoek. De rest van de interviews zijn opgenomen en getranscribeerd.

Een lijst van respondenten, op willekeurige volgorde.

<u>Respondent</u>	<u>Functie en afkomst</u>	<u>Aantal jaar in Nederland</u>
John	Afrikaanse kerkleider uit Ghana	20 – 25 jaar
Michael	Afrikaanse kerkleider uit Ghana	25 – 30 jaar
Ronald & Anna	Afrikaanse kerkleiders uit Ghana en Nigeria	10 – 15 jaar
Alexander	Afrikaanse kerkleider uit Nigeria	15 – 20 jaar
Daniel	Afrikaanse kerkleider uit Ghana	20 - 25 jaar

De respondenten zijn allemaal al verschillende jaren in Nederland. Ronald & Anna hebben samen aan het interview deelgenomen. Aangezien de meningen van beiden vaak overeen kwam is besloten deze als stel te laten staan. Alle interviews zijn gehouden in het Engels, op verzoek van de respondenten.

Om inzicht te krijgen in hoe een kerkdienst eruit ziet, is er bij een tweetal kerkdiensten participierend geobserveerd.

3.4 Analyse

De data is bekeken in een narratieve benadering, waarbij de verhalen die de respondenten vertellen tijdens de interviews centraal staan (Sools, 2012).

Zoals eerder aangegeven is de analyse in twee groepen verdeeld. Enerzijds de kant van de Nederlandse hulpverleners, een zes interviews. Anderzijds de Afrikaanse kerkleiders, een vijf interviews. De methode en de codes die gebruikt worden voor analyse zijn voor beide kanten hetzelfde. Als ondersteuning van de analyse heb ik gebruik gemaakt van de software Atlas.ti.

3.4.1 Open codering

Er is begonnen met open coderen. De interviews zijn als uitgangpunt genomen voor deze codering. De interviews werden zorgvuldig gelezen en in fragmenten ingedeeld. De codes kregen een naam en worden zo samen verzameld. De codes zijn terug te voeren naar een aantal belangrijke bronnen. Ze zijn ‘in vivo’ ontstaan, aan de hand van de woorden die gebruikt zijn tijdens de interviews. Daarnaast is er gebruik gemaakt van *constructed codes*, die zijn ontstaan vanuit de theorie. De codes zijn zowel beschrijvend als interpretatief van aard (Boeije, 2005, 85-93).

3.4.2 Axiale codering

Na het open coderen is er overgestapt naar axiale codering om meer ordening in de codes te krijgen. Tijdens axiale codering wordt vanuit de codes naar de gegevens gekeken, waarbij eerst gekeken worden naar welke codes belangrijk zijn binnen het onderzoek en daarna het aantal codes te verkleinen. Hieruit ontstaat een zogenaamde codeboom (Boeije, 2005, 98-101). De codebomen zijn te vinden in de bijlage.

3.4.3 Selectieve codering

De volgende stap in de analyse is de selectieve codering, met nadruk op integratie en het leggen van verbanden tussen de verschillende codes. Hiernaast zijn theoretische bevindingen gelegd en hieruit zijn uiteindelijk de resultaten ontstaan.

Na het coderen zijn de resultaten uitgeschreven in lijn met de indeling die in de codebomen is ontstaan. Daarna volgt per onderwerp een laatste subparagraaf met een korte interpretatie waarin de vraag centraal staat hoe het onderwerp uitwerkt binnen het referentiekader. Het begrip referentiekader is daarbij geoperationaliseerd door te kijken naar hoe de referentiekaders werken aan de hand van willen en kunnen.

Een reflectie op de onderzoeksmethode zal later in hoofdstuk acht, de discussie, terug komen.

4. Resultaten Nederlandse hulpverlening

In dit hoofdstuk worden de resultaten besproken die voortkomen uit empirische onderzoek naar het referentiekader van de Nederlandse hulpverlening. De vraag ‘wat is het referentiekader van de Nederlandse hulpverlening?’ staat centraal. De resultaten worden besproken aan de hand van de achtergrond van de professional, de organisatie, het contact met slachtoffers van mensenhandel en culturele beeldvorming. Na elk besproken onderwerp volgt kort een interpretatie wat dit zegt over het referentiekader aan de hand van de kaders willen en kunnen.

Belangrijk is vooraf te vermelden dat het niet de bedoeling van het onderzoek is een vaststaand kader neer te zetten, zoals hoe de hulpverlener gezien hoort te worden of hoe de hulpverlener met beeldvorming om hoort te gaan. Dit zou namelijk voorbij gaan aan de diversiteit en uniciteit van de gesproken respondenten. Daarnaast is beeldvorming een gevoelig onderwerp, zo bleek ook uit de gehouden interviews. Door de resultaten uit dit onderzoek wordt geprobeerd bewustzijn te creëren die uitnodiging en ruimte geeft voor reflectie.

4. 1 Achtergrond hulpverlener

Zoals uit het theoretisch kader naar voren komt wordt het referentiekader gezien als normen, waarden, kennis en ervaring die gebruikt worden om de ander te begrijpen.

Hierin speelt de achtergrond van de hulpverlener een rol. Binnen de achtergrond is gekeken naar religie, opleiding, werkervaring en drijfveren.

4. 1.1 Religie

Alle gesproken hulpverleners hebben een religieuze opvoeding gehad. Op één hulpverlener met een West-Afrikaanse achtergrond na, zijn alle gesproken respondenten Nederlands. Het is hierbij van belang te wijzen op het eerder genoemde argument dat in dit onderzoek zes hulpverleners zijn geïnterviewd en dat deze bevindingen dus niet gegeneraliseerd kunnen worden naar alle hulpverleners binnen de sector.

Religie is een belangrijk onderwerp binnen de hulpverlening. De slachtoffers van mensenhandel zijn meestal erg gelovig, hier zal later dieper op in worden gegaan. Daarom wordt het onderwerp religie eerst uitgelicht.

Bij een deel van de gesproken hulpverleners speelt het christelijke geloof nog steeds een belangrijke rol binnen hun werk en leven. Dit is opvallend in deze meer seculiere samenleving. Meike noemt dat het van belang is congruent te zijn over religie: *“Ja die speelt een gigantisch belangrijke rol, voor het hele hulpverleningswezen eigenlijk. Het is altijd wel belangrijk dat je zelf weet, zelf inzicht hebt in, waar sta je zelf precies? Omdat het ook invloed heeft op de hulpverlening die je biedt.”*

Ria, coördinator binnen een organisatie, geeft aan dat religie binnen de hele organisatie een rol speelt. *“Het is wel grappig als je kijkt naar welke rol speelt geloof, ik had hier een collega die, ehm, die ook geloofde, trouwens vrij veel mensen bij deze organisatie geloven, op de een of andere manier, dat het een grote rol binnen de organisatie, geen christelijk maar levensbeschouwing of hoe je dat ook wilt noemen.”*

Over het algemeen wordt de persoonlijke geloofsovertuiging van de hulpverlener niet ingezet in het werk. Dit is niet alleen een keuze van de hulpverlener, maar ook van de methodiek van de organisatie. Hier zal later op worden ingegaan bij deel twee van de resultaten.

Er is ook een uitzondering. Anna zet in haar werk haar eigen geloofsovertuiging in. Ze vindt dit belangrijk omdat haar geloof heel sterk voor haar is. Ze geeft een voorbeeld over het geloof van voodoo, waar veel slachtoffers van mensenhandel ervaring mee hebben. Op de vraag hoe zij vanuit haar eigen achtergrond daarmee omgaat, antwoordt zij: *“Wat ik doe is gewoon bidden met de dames. Dan zeg ik, God is alles je moet niet erin [in voodoo] geloven.”*

Binnen de interviews met de hulpverleners komt naar voren dat de hulpverleners allen open zijn over hun levensbeschouwing. Het bespreken van religie wordt vaak lastig genoemd, omdat er een verschil is in referentiekader tussen de hulpverlener en het slachtoffer. De hulpverleners kijken daar niet alleen op een serieuze manier naar, ze zien ook de humor in het verschil. Bij de vraag aan Liza hoe de reactie is als zij vertelt over haar niet-religieuze houding wordt gezegd: *“Dat vinden cliënten altijd bijzonder grappig, daar snappen ze niks van.”*

4. 1.2 Opleiding en werkervaring

De gesproken hulpverleners hebben allen een andere opleiding gehad. Rode draad hierin is dat het een sociale opleiding betreft.

Alle gesproken hulpverleners hebben jaren ervaring met het werk. Het aantal jaar verschilt, mede als de weg naar de hulpverlening die heel divers is. Zo is er een respondent die bij Centraal Orgaan opvang Asielzoekers (COA) gewerkt heeft en er is een andere respondent binnen de organisatie doorgroeid.

Zowel de sociale opleiding als de werkervaring binnen het werkveld van slachtoffers van mensenhandel heeft een invloed op het referentiekader. Tijdens de interviews komt naar voren dat alle respondenten wel hebben nagedacht over hun eigen kader en de rol op de hulpverlening. Er is wel een zichtbaar verschil met ervaring met of in Afrika. Er is een hulpverlener van Nederlandse afkomst die zelf een tijd ergens in Afrika is geweest en er zijn ook verschillende hulpverleners die nog nooit in Afrika zijn geweest.

4. 1.3 Drijfveren

Naast eerdergenoemde onderdelen van het referentiekader spelen ook drijfveren een belangrijke rol binnen de hulpverlening. Tijdens de interviews komt steeds naar voren dat dit van belang is om zwaar emotionele werk te doen. Vaak wordt genoemd dat uitdaging belangrijk is binnen het werk.

Liza vertelt: *“Wat ik hier leuk vind is dat het , al die culturen vind ik heel boeiend. Het is eigenlijk een soort puzzel. Je bent eigenlijk de hele dag aan het puzzelen, dat vind ik een uitdaging.”*

Bij de vraag welke waarden een rol spelen binnen het werk worden diverse antwoorden gegeven. Iedere hulpverlener heeft haar eigen drijfveer om het werk te doen.

Vaak wordt ‘het tot eigen kracht komen’ en ‘terugkrijgen van eigenwaarde’ van de slachtoffers genoemd. Veronique noemt: *“Dat vind ik eigenlijk wel het belangrijkste. Dat ze er weer een beetje, eigenwaarde terugkrijgen, gevoel van eigenwaarde.”*

Bij één van de gesproken hulpverleners wordt het geloof omgezet naar een waarde, menslievendheid, die belangrijk is binnen het werk. Ria zegt: *“Maar ik geloof dat ieder mens gewoon.. gelijk is. En dat ieder mens tot zijn recht zou moeten komen. En ik geloof ook dat,*

daarin vind ik Jezus, die ook omziet naar de armen en de tollenaar en de hoer, enorm voorbeeld, die niet kijkt naar hoe ik veel geld verdienen. Onze waarden is zo op geld en economie komen te liggen.. Ik denk daar zit het niet, het zit in de mens.”

Liza noemt de waarde vrijheid: *“Voor mij is er niet één manier ofzo. Een beetje divers, dat geeft een gevoel van vrijheid. Vrijheid is wel een belangrijk ding voor mij. In dat je een keuze kunt maken [...]”*

Meike vertelt dat haar drijfveer ook nauw samen hangt met het kijken naar culturen. Ze noemt: *“Ik vind het werk ontzettend mooi om te doen, prachtig. Is vooral vanwege de reden dat je veel breder moet kijken ook naar de verschillende culturen.”*

Samenvattend kan worden gezegd dat de hulpverleners zich bewust zijn van hun achtergrond en deze al dan niet bewust inzetten in het werk. Alle hulpverleners hebben een opleiding in het sociale werk, dit is ook terug te vinden in de drijfveren die ze hebben om dit werk te doen.

4. 2 Organisatie

Binnen het onderzoek zijn verschillende organisaties gesproken die hulp verlenen aan slachtoffers van mensenhandel. Het is niet de bedoeling deze werkwijzen te vergelijken of tegen elkaar af te zetten, maar om inzicht te krijgen in hoe vanuit de organisaties hulp wordt verleend aan slachtoffers van mensenhandel. De verschillende werkwijzen lopen door elkaar om zo een beeld te geven van de Nederlandse hulpverlening en om deze te kunnen vergelijken met de hulp vanuit de Afrikaanse kerkgemeenschap in een later hoofdstuk.

4. 2.1 Functie in organisatie

De gesprekken hebben plaatsgevonden met zowel coördinatoren als mentoren binnen de organisatie. Daarnaast is gesproken met zowel personen die directe hulp verlenen als personen die dit in het verleden hebben gedaan, maar nu meer organisatorische taken op zich nemen. Hierdoor is een breed beeld verkregen van de hulpverlening.

De organisaties hebben een coördinator en die coördineert de verschillende mentoren. De mentor heeft, afhankelijk van het aantal werkzame uren, een aantal cliënten onder zich waar alles voor geregeld wordt, denk aan wat er praktisch nodig is, afspraken met overheid, met

hulpverleners etc.. Daarnaast zijn er nog maatschappelijk werkers in dienst, die overzicht houden en een vraagbaak zijn voor mentoren. Er is ook ambulante zorg voor cliënten die buiten de opvanghuizen wonen.

4.2.2 Missie en Visie

Centraal binnen de Nederlandse hulpverlening staat het weer in eigen kracht zetten van de cliënten. Er wordt gekeken naar of cliënten de hulp krijgen die ze nodig hebben. Hiervoor worden verschillende werkwijzen gehanteerd.

4.2.3 Werkwijze

Vanuit deze missie en visie wordt gewerkt met verschillende werkwijzen. Zo kan de zelfbeschikking en keuzevrijheid van de cliënt centraal komen te staan. Hierbij wordt gebruik gemaakt van twee methodieken, de Krachtgerichte Basismethodiek (KBM), ontwikkeld door prof. dr Judith Wolf (2016) en Safe Future, ontwikkeld door Margot Mulders voor de Federatie Opvang⁷. Deze methoden zijn behandeld binnen het theoretisch kader.

Hieruit vloeit een werkwijze voort waarin eigen keuzes centraal staan. Er wordt door de hulpverleners goed gekeken naar de keuzes en hoe deze kunnen worden uitgelegd. Zo wordt er veel gepraat over de verschillende opties en de consequenties die eraan verbonden zijn. Dit is een Nederlandse manier van benaderen. Dat de hulpverlener zich hiervan bewust is komt bij deze vraag naar voren:

Interviewer: *“Wat ik nu begrijp is dat de organisatie, althans dit team, de visie heeft om de regie bij de ander te laten en dat die ook keuzes kan maken, maar tegelijkertijd dat vanuit de cultuur misschien niet altijd kan.”*

Liza beantwoordt: *“Ligt ook aan de achtergrond. Of heel anders inkleden. Of anders inkleuren. Ik heb gemerkt in bepaalde culturen heb je het hele woord niet, ze gebruiken het niet. Wat de tolk helemaal niet kan vertalen. Dus die tolken hoor ik soms gniffelen, en dat ze me soms ook helpen, van dit is het referentiekader van waaruit je moet denken.”*

⁷ Te vinden op https://www.comensha.nl/files/box/Safe_Future_Methodiek.pdf (Gevonden op 1 september 2017).

Naast deze nadruk op keuzes kan de cliënt ook op een holistische wijze worden benaderd. De mens staat centraal, waarbij niet alleen naar het heden wordt gekeken maar ook naar de toekomst en de ambities en dromen daarin. De cliënt wordt daarbij naast de hulpverlening ook gestimuleerd om aan het alledaagse maatschappelijk leven mee te doen, denk aan naar school gaan, sporten etc. Er wordt vrij oplossingsgericht en taakgericht gewerkt. Belangrijk binnen dit alles is het afstemmen op de individuele cliënt, waardoor individuele behandelplannen ontstaan.

Hier hangt de manier van benaderen nauw samen mee. Binnen de Nederlandse hulpverlening wordt vaak stapsgewijs gewerkt. Bij psychische problematiek wordt bijvoorbeeld eerst de maatschappelijk werker ingezet, daarna een psycholoog en als dat nog niet werkt een psychiater. Deze manier van werken kan erg belastend zijn voor cliënten. Ria zegt dat het vooral voor de slachtoffers van mensenhandel, die vaak een ernstig trauma hebben, belangrijk is goede hulp te bieden. Er wordt door middel van individuele behandelplannen gekeken naar hoe directe hulp kan worden ingezet.

Bij het inzetten van methodieken om mee te werken wordt er ook gekeken naar hoe andere organisaties het werk aanpakken. Ria noemt: *“Kijk wat dat betreft heeft de GGZ bij ons een grote invloed op wat we hebben, maar ook veel GGZ werkt vrij... kijk daarin gebruiken we natuurlijk wel methodieken van.. want we zien dat deze doelgroep ook moeilijk werkt met standaard methodieken, dat is ook nog zo.”*

Bij alle werkwijzen wordt benoemd dat het starten met praktische zaken, zoals dagstructuur aanpakken, vaak een begin is. Door het werk dat de slachtoffers van mensenhandel hebben moeten doen zijn ze vaak hun structuur kwijt. Het weer oppakken van de dag- en nachtstructuur geeft duidelijkheid en tegelijkertijd ruimte voor begrenzing.

Daarnaast zijn de slachtoffers van mensenhandel een specifieke groep cliënten, die hun eigen hulp nodig hebben. Zo ontstaan er ook modules voor deze vrouwen.

Anna *“En dinsdag geef ik modules aan de dames hier dat is de sterke dame module. En dat is een module over allerlei onderwerpen: religie seksualiteit, praktische dingen en ons motto is als je 's ochtends wakker wordt, wat zeg je dan tegen jezelf? I am a strong woman, I can do it. Zo is dat begonnen. Want die dames hebben van alles meegemaakt en ik heb de module geschreven en toen werd het een trend. En al die dames vinden het ontzettend leuk.”*

Uit het onderzoek komt naar voren dat het voor de hulpverleners vaak lastig is om een goede manier van hulpverlening te vinden. Hiervoor zijn intervisiegroepen georganiseerd waar in gesprek kan worden gegaan over de wijze van hulpverlening en waar feedback aan elkaar kan worden gegeven. Een voorbeeld dat door een hulpverlener wordt gegeven is hoe het beste om gegaan kan worden met zwangerschappen, hier wordt later verder op in gegaan.

4.2.4 Samenwerking met andere organisaties

Er wordt binnen de Nederlandse hulpverlening veel samengewerkt met andere organisaties.

“Mensenhandel is multimultiproblematiek en voor alles hebben we een organisatie, dus we hebben zo 'n 30 organisaties waar we mee samen werken” (Liza).

Deze samenwerking wordt gedaan vanuit het idee een web van relevante aanknopingspunten te creëren voor cliënten. Gerdi geeft aan dat ze om de cliënten zelf keuzes te laten maken andere organisaties ingeschakeld. Op deze manier kunnen de cliënten uit verschillende bronnen informatie krijgen. De cliënten moeten veel keuzes maken. Denk aan aangifte doen, wonen in Nederland, terugkeer etc.. daarin willen ze stimuleren dat de cliënten zelf keuzes maken. Zoals eerder benoemd blijft het de vraag of de cliënten het begrijpen, aangezien ze vanuit een ander referentiekader de wereld bekijken.

Daarnaast is er ook samenwerking met de overheid, zoals met de Koninklijke Marechaussee (KMar), die slachtoffers van mensenhandel opspoorde en voor opvang naar de hulpverlening verwijst. Tevens is er een intensieve samenwerking geweest ten tijden van de Koolviszaak. Dit was een grote zaak tegen Nigeriaanse mensenhandelaars die tientallen minderjarige slachtoffers Nederland hebben binnengehaald om ze daarna uit te buiten binnen de prostitutie.

Zoals eerder naar voren is gekomen is religie bij de meeste slachtoffers van mensenhandel van groot belang. Op de vraag naar samenwerking met de Afrikaanse kerk wordt geantwoord dat een echte samenwerking is geprobeerd, maar dat deze niet tot stand is gekomen. Hierbij wordt de vrijheid van de cliënten ook genoemd. Gerdi benoemt: *“En we willen niet dat een ander instituut de vervanger is van hun mensenhandelaar bijvoorbeeld. We willen dat ze er bewust voor kiezen en niet dat ze weer alles in handen leggen van een ander instituut.”*

Er is geen sprake van een echte samenwerking. Gerdi noemt: *“Je wilt ook niet echt samenwerken, omdat wij dat ook los zien. Je wilt niet ook niet echt samenwerken met een werkgever. Er zijn sommige dingen die niet bij een opvang horen, maar je wilt wel weten of het veilig is, dat is vooral.”*

Bij de vraag hoe er wordt gekeken naar de Afrikaanse kerk antwoord Gerdi: *“Nou, ook opzich positief, ik vind het pas negatief als het van die groepen zijn als er verplichtingen bij komen kijken, dat je moet doneren dat je 3 nachten per week moet bidden bepaalde periodes. Als er geen keuzevrijheid is, daar is het waar het bij mij in de knel komt, als de keuzevrijheid weg is. Als religie zo bepalend wordt in je leven dat je dat weer moet volgen. De meesten gaan wel naar de kerk. Vooral Afrikaanse vrouwen vinden dat een uitje, dat is feest. Ze ontmoeten daar ook anderen. Alle contacten lopen eigenlijk via de kerk.”*

Liza zegt hierover: *“Ja, soms niet zo goed als ik hoor wat zeggen. Dat ze vrouwen bijvoorbeeld een onrealistische beeld geven van hoe dingen hier werken of ze een toekomst voorbeelden die niet realistisch is. Dan vind ik dat ze het kwetsbaar maakt. Dat ze vrouwen kwetsbaar maken eigenlijk, om in kwetsbare situatie terecht te komen. Ik zie ook dat, ik heb daar heel slecht zicht op, dat ze wel goed worden geholpen, dat het ze kracht geeft om erheen te gaan, dat het fijn is voor ze. Ja.”*

Er is geen directe samenwerking tussen de hulpverlening en de kerkgemeenschap. Dit is door meerdere redenen niet gelukt. Allereerst noemen bijna alle hulpverleners dat er afspraken worden gemaakt, maar dat deze niet worden nageleefd. Daarnaast noemt Ria: *“We werkten eigenlijk altijd met de kerk hier om de hoek [naam kerk] en die kerk wilde op een gegeven moment bij ons in de methodiek worden opgenomen als een standaard onderdeel dat ze met iedereen gingen bidden en toen zeiden wij dat kan niet, dat doen wij gewoon echt niet, dat is tegen onze principes, mensen moeten dat nodig hebben, mensen moeten dat willen en mensen moeten dat ook bij jullie willen wij kunnen ze niet verplichten je moet bij die kerk. En dat heeft echt wel spanning gegeven.”*

Veronique noemt dat er geen directe samenwerking is, maar er wel naar elkaar verwezen kan worden. *“We zullen vrouwen altijd helpen de naar de kerk willen en ook uitzoeken welke kerk bij hun past, als ze daar om vragen. Want iedereen staat erachter dat vrouwen daar heel veel baat bij kunnen hebben, En vaak bij heel veel vrouwen dat hetgeen is dat zin geeft in hun leven.”*

Liza geeft daarbij aan dat ze soms het idee hebben dat het handig is om contact te hebben met de kerkgemeenschap: *“Omdat we soms ook heel erg het gevoel hebben, of ja dat gevoel hebben we dat ze extra werk besteden aan de cliënten of dan merken we dat we langs elkaar heen werken. Dan is het handig om contact te hebben.”*

Ria geeft aan dat er met een tussenvorm wel wordt gezocht naar een contact: *“Nou wat we doen is kijken, wat we wel hebben is af en toe nodigen we eens mensen uit of we hebben wel eens een lunch georganiseerd voor meerdere mensen of we, één keer in het jaar bijpraten ofzo. Op dat niveau., maar om nou echt met alle kerken echt samenwerkingsverbanden aan te gaan dat wordt te gek, als je elkaar maar weet te vinden en ik vind het belangrijk dat ze ons ook weten te vinden als ze signalen mensenhandel denken te zien.”*

Een tussentijdse recapitulatie van de Nederlandse manier van hulpverleners is dat deze vanuit het Nederlandse referentiekader is ingericht. Hierbij wordt wel vaak de cliënt centraal gezet, maar is de behandelwijze vaak volgens de Nederlandse methode.

Er zijn verschillende samenwerkingsverbanden tussen de hulpverlening en andere organisaties. Met de Afrikaanse kerk is er geen standaard samenwerking.

Er is wel bewustzijn van de verschillen in referentiekader, toch blijven deze een rol spelen. Dit komt verder naar voren in de volgende paragraaf, het contact met slachtoffers van mensenhandel.

4.3 Contact met slachtoffers van mensenhandel

Zoals in het theoretisch kader al is besproken komen de meeste slachtoffers van mensenhandel uit een bepaald deel van Nigeria: Benin City. Aan de hand van de interviews zijn een aantal thema's naar voren gekomen die een rol spelen in het contact met de slachtoffers van mensenhandel, deze worden hier onder besproken.

Aangezien het binnen dit onderzoek niet mogelijk was om slachtoffers van mensenhandel te spreken, zijn de thema's alleen belicht vanuit de hulpverlener.

4.3.1 Emotionele gesteldheid

Er komt duidelijk naar voren dat de slachtoffers van mensenhandel een trauma hebben opgelopen. Dit komt ofwel door de wijze waarop ze in de mensenhandel terecht zijn gekomen, ofwel door het werk dat ze hebben moeten doen. Dit trauma heeft invloed op de hele hulpverlening.

Door het opgelopen trauma hebben de slachtoffers van mensenhandel moeite met vertrouwen. Ze zijn in een voor hen onbekende cultuur en daarnaast is hen iets crimineels aangedaan. Er wordt dan ook door de hulpverleners gesproken dat een vertrouwensrelatie van groot belang is binnen de hulpverlening.

Meike zegt dat deze relatie veel tijd kost om op te bouwen: *“Maar wat wij wel vooral zien als collega’s allemaal, is dat het heel moeilijk is om echt contact met deze cliënten te krijgen. Dat er echt een probleem is met vertrouwen. Dat speelt met alle cliënten, maar we merken dat het bij deze groep meer een rol speelt, en dat het ook heel lastig is, de manier van begeleiding ook. Als ik bijvoorbeeld een Nigeriaanse een vraag stel, dan is het vaak why do you ask. En dat zij.. dat ze heel anders ook kijken wel naar de hulpverlening. Wij stellen wel veel vragen en dat zij dan denken waarom willen jullie dat allemaal weten eigenlijk? Nieuwsgierigheid? Ze zoeken daar vaak wat achter. Ook al vraag je gewoon hoe gaat het met je. Daarom is het vaak heel lastig om, je moet heel veel tijd erin steken om dat vertrouwen een beetje op te bouwen. Dat kost veel tijd.”*

4.3.2 Opleiding

Uit ervaring van de respondenten komt naar voren komt dat het veelal slachtoffers van mensenhandel uit een bepaald gebied in Nigeria zijn. Liza zegt over de afkomst van de slachtoffers van mensenhandel: *“De wat armere deel van de bevolking. Degene die meer opleiding hebben of die praten helemaal niet op die manier. Die zijn soms juist ook wel wat onderdanig, ik zie grote verschillen eigenlijk. Er zijn grote verschillen tussen, niet één groep.”*

Ook komt naar voren dat er tendensen zijn in de slachtoffers van mensenhandel. Ria zegt: *“Wat we nu zien is zwakbegaafden. Dat zijn van die tendensen die je ziet. Wat je wel is dat zwak begaafden die verklaren slecht, zijn ongeloofwaardige getuigen, dus komen zelden vragen. Maar zwakbegaafden ratelen soms ook hun mond voorbij, en daardoor zitten ook..*

dus ze zijn minder goed, in het goed logisch nadenken wat zeg ik wel, wat zeg ik niet.. dat is voor Nederland zwakbegaafden natuurlijk ook.”

Uit de interviews blijkt dat een groot deel van de slachtoffers uit een arm gebied komen en weinig tot geen opleiding hebben gehad. Daarnaast is ook een deel zwakbegaafd.

4.3.3 Gedrag

Door een van de respondenten wordt mooi verwoord wat vaak terug te horen is bij de vraag over het gedrag van de Nigeriaanse slachtoffers van mensenhandel.

Liza zegt: “Toevallig vanmorgen een mooi voorbeeld. Ik zit hier met twee cliënten die uit West-Afrika komen, ook één uit Nigeria. De manier van aanspreken is heel anders. De manier waarop ze omgaat met wat wij als organisatie te bieden hebben bijvoorbeeld. Veel op gebiedende wijs spreken, eisen hebben zeggen. Ik denk dat het een hele macho cultuur is om voor jezelf op te komen om überhaupt te eten te krijgen. Ik heb het idee dat ze heel erg gewend zijn zich weerbaar op te stellen om te overleven misschien wel, of gehoord of gezien te worden. Ik moet vaak al teruggeven, dat als je zo tegen me spreken dat dat mensen boos maakt of dat ze je in ieder geval niet gaan helpen. Kijk, mij maakt het niet uit, ik wee het is niet persoonlijk. Dus ik ga uitleggen hoe het overkomt. Maar ik heb hier ook Nigeriaanse vrouwen gehad die heel anders zijn, en die ook uitleggen dat is niet de Nigeriaanse cultuur. Dat is een bepaalde laag in de Nigeriaanse cultuur die zich zo gedraagt of die omgaan met mensen.”

Specifiek van Nigeriaanse vrouwen wordt ook (het gebrek aan) dankbaarheid genoemd.

Ria noemt: “dat is wel grappig, als je het specifiek over Nigeriaanse meiden hebt, de Nigeriaanse meiden zijn een moeilijke doelgroep. Dat merk ik, ik had het er gisteren met een aantal vrijwilligers over die basis contacten bij ons hebben die zeiden: ze zijn heel weinig dankbaar.”

Naast dit voorbeeld wordt ook vaak aangehaald dat de Nigeriaanse cultuur een roddelcultuur is. Dit brengt ook de uitdagingen mee voor de begeleiding van de cliënten.

Gerdi vertelt: “Maar het probleem is eigenlijk dat Nigeriaanse vrouwen niet met elkaar praten, ze praten de hele dag maar ze praten niet echt. Niet over zeg maar dit soort zaken.

Dus dat moesten we dan echt wel begeleiden. En dan vonden ze dat weer moeilijk omdat wij daar dan tussen zaten.”

Tussen hulpverleners en cliënten wordt bijna altijd Engels gesproken. Door één van de hulpverleners wordt dit ook wel ‘Afrikaans-Engels’ genoemd. Deze taal is te begrijpen voor beide groepen. Als de cliënt een taal spreekt die niet gesproken wordt binnen de hulpverlening, wordt er veel gebruik gemaakt van non-verbale communicatie en wordt er gebruik gemaakt van de tolkentelefoon. Er wordt ook Nederlandse taalles gegeven. De hulpverlening noemt ook dat de taal niet een belangrijke rol speelt.

Wat nog naar voren komt is dat geld een grote rol speelt voor Nigeriaanse slachtoffers van mensenhandel. Meike noemt *“Dat zien we bij veel Nigeriaanse vrouwen dat de nadruk heel erg ligt op geld.”*

4.3.4 Zwangerschap

De hulpverleners benoemen dat de eerdergenoemde roddelcultuur ook een rol speelt bij zwangerschappen.

Binnen de slachtoffers van mensenhandel zijn vaak zwangere cliënten. Hier wordt door de hulpverlening veel aandacht aan besteed, door middel van praktische voorlichting over gebruik van anticonceptie en andere voorbehoedsmiddelen. Ook zijn er modules waar seksualiteit naar voren komt. Zoals eerder aangegeven komt het vaak voor dat cliënten zwakbegaafd zijn. De hulpverleners merken op dat ze vaak geen idee hebben over hun zwangerschap. Ondanks dit benoemt onder andere Meike dat er veel zwangerschappen en abortussen zijn.

Er worden verschillende redenen genoemd waarom men denkt dat dit zoveel voorkomt. Naast het niet hebben van kennis, heeft dit ook een culturele reden. Een vrouw met een kind krijgt namelijk binnen de cultuur een andere status en identiteit. Daarnaast wordt het in verband gebracht met het krijgen van een verblijfsvergunning.

Religie speelt hierin ook een belangrijke rol. Vrouwen die ongetrouwd zwanger zijn mogen wel naar de kerk komen, maar worden van bepaalde activiteiten geweerd. Naast de kerk speelt ook voodoo een rol.

“Want veel meisjes hebben gehoord bij de voodoo priester, dat als ze zouden gaan praten met de politie, dat ze geen kinderen meer konden krijgen. Dat is een van die dingen die dan gezegd wordt. Dus heel veel meiden, als ze aangifte hebben gedaan, dan gaan ze proberen om zwanger te worden. Om te kijken of dat werkt, dat is iets wat we regelmatig hebben gezien. Dat door de kerken niet zo gewaardeerd wordt.” (Ria)

4.3.5 Zelfbeeld slachtoffers

Het gevoel van eigenwaarde is erg belangrijk. Zoals eerder naar voren is gekomen is de slachtoffers van mensenhandel iets crimineels aangedaan, wat vaak resulteert in een trauma. In de drijfveren van de hulpverleners werd het teruggeven van eigenwaarde aan de vrouwen vaak genoemd.

Zoals eerder besproken is het in dit onderzoek niet mogelijk geweest slachtoffers van mensenhandel te spreken. De vraag hoe zij zichzelf zien is gesteld aan de hulpverleners. Alle hulpverleners benoemen dat de vrouwen zichzelf zien als slachtoffers. Er zijn ook een paar hulpverleners die de dubbelheid hierin noemen.

Gerdi noemt: *“Eigenlijk denk ik net zo dubbel als dat ik hen zie. Aan de ene kant als sterke vrouwen en aan de andere kant zien ze zichzelf ook wel als slachtoffer. Ze voelen zich wel snel achtergesteld.”*

Hoe de slachtoffers van mensenhandel zichzelf zien, hangt ook samen met bovengenoemde factoren, zoals opleiding en cultuur. Liza noemt: *“Maar het verschil in zelfredzaamheid is enorm. Door cultuur, maar ook door hoeveel opleiding heeft iemand gehad. Hoe zit het met eigenwaarde, zelfvertrouwen, paniek, stress of trauma, noem maar op. Er zijn zo verschrikkelijk veel factoren die maken hoe iemand functioneert en hoe je daar op moet aansluiten. Bijna allemaal hebben ze wel last van een laag zelfbeeld en weinig eigenwaarde en dat wil je natuurlijk niet verlagen door heel veel over te nemen, dat iemand helemaal het gevoel krijgt dat ie niks meer kan. En aan de andere kant wil je ook niet overvragen en daarmee het gevoel geven dat het niet goed gaat. Dus je moet heel erg aansluiten.”*

4.3.6 Religie

Wat duidelijk naar voren komt tijdens de interviews, is dat hulpverleners naar religie van de Nigeriaanse slachtoffers van mensenhandel kijken in de buitenstaanderpositie.

Religie is dan ook geen onderdeel van de seculiere Nederlandse hulpverlening, omdat dit erbuiten staat. Er is ook Nederlandse religieuze hulpverlening. Deze is in verband met de ruimte van het onderzoek niet meegenomen. Religie wordt binnen de Nederlandse hulpverlening gezien als iets instrumenteels. Dit staat haaks op hoe er vanuit andere culturen naar religie kan worden gekeken, zo ook de Nigeriaanse cultuur.

Zoals eerder besproken is religie erg belangrijk voor de slachtoffers van mensenhandel. Op de vraag hoe religie een rol speelt antwoordt Liza: *“Sterk. Ja een grote rol. Meestal is het christelijk, veel minder vanuit de Islam. Sowieso wel dat je een religie moet hebben. Vaak vinden ze al heel snel de weg naar Nigeriaanse kerk hier.”*

In het theoretisch kader is de Pinkstergemeente besproken. Door elke hulpverlener wordt de Afrikaanse kerk genoemd. In dit onderzoek betekenen deze hetzelfde. Er blijkt uit de antwoorden van de hulpverleners dat het vaak niet helemaal zichtbaar is wat de kerk doet. Er wordt gekeken naar zowel de positieve als negatieve kant.

Over het algemeen wordt gesproken dat de vrouwen daar veel steun van krijgen. Meike noemt daarin de sociale functie van de kerk: *“Ook het netwerk dat ze om zich heen hebben. De cliënten hier hebben ook geen, vaak geen netwerk. Dus de kerk is daarin natuurlijk een ontzettend mooie aanvulling. Dat ze zich weer een beetje thuis voelen.”*

Niet alleen op het gebied van netwerk wordt de kerk als belangrijk gezien voor de vrouwen. Ze krijgen er ook veel steun. Meike noemt: *“Ik zie het als een, de Afrikaanse kerken, als een ontzettend grote steun. Ik ben ontzettend blij dat ze er zijn en dat ze daar terecht kunnen. Bijbelstudie, dat soort dingen. Dat ze daar echt veel uit halen. En daarin ik dat de kerk soms ook meer kan bereiken dan wat wij als hulpverlening kunnen doen. Dat absoluut. Daarom ben ik ook ontzettend blij met de kerken.”*

De kerk wordt ook benoemd als het gaat om negatieve invloed op de slachtoffers van mensenhandel. Meike noemt: *“Wat ik heel jammer vind als het over dit soort dingen gaat, abortus, zwanger zonder trouwen, daarvan kan iedereen vanalles vinden, maar ik vind dat iemand dan wel welkom mag zijn in de kerk en mee kan doen aan de activiteiten. Dat is wat nu natuurlijk heel erg speelt, en dat vind ik heel jammer. En dat doet een cliënt natuurlijk geen goed. En ik vind juist daarin het stukje respect, en vind ik dat dat vanuit een kerk ook heel erg moet komen. Kerken zijn natuurlijk heel verschillend, maar ik vind dat respect er wel*

moet zijn. En dat ik merk dat de cliënt dat ook wel heel lastig vind, dat ze eerst daar echt haar plekje had en dan denk ik oh jemig, jammer dat er veel schaamte speelt. Dat is natuurlijk in veel kerken ook wel zo. Ik vind het wel jammer dat je bepaalde standpunten inneemt.”

Gerdi: “We hebben wel eens in het begin, toen we zón grote groep Nigeriaanse, er zijn ook wel Ghanese die doen het ook wel, maar vooral de Nigeriaanse die de hele nacht bidden en dan raakte ze inderdaad in een soort trance, en dan maakte ze ook wel heel veel geluid en herrie van schreeuwen tot God en bidden tot God. En dat deden ze soms wel twee nachten achter elkaar, dan is het wel logisch dat je in trance raakt of van de wereld raakt, want je slaapt slecht en eet niet. En je bent alleen maar bezig met dingen buiten jezelf. En buiten jezelf leggen.”

De kerk geeft ook rust op het gebied van voodoo. In het theoretisch kader is voodoo al naar voren gekomen. Binnen de hulpverlening speelt dit een rol omdat ze voodoo vaak terug zien binnen de Nigeriaanse slachtoffers van mensenhandel. Net als de Afrikaanse kerk speelt dit ook een grote rol in het leven van de vrouwen.

Gerdi noemt: “We hebben ook wel eens een vrouw gehad en die kon niet meer lopen. Medisch konden we natuurlijk niks vinden, maar als ze zich met die olie insmeerde dan kon ze wel weer lopen. Dat was dan de voodoo spell. En, eh, als je op een gegeven moment leer je daar wel mee omgaan. Van ja het heeft geen macht hier en hoe meer aandacht je eraan besteed hoe groter het wordt. Hier de kerken die zeggen ook dat je voor jezelf moet kiezen en God is niet slecht, God is goed. En dat je.. op een gegeven moment dringt dat wel tot ze door en dat ze zien dat het niet werkt waar ze mee bezig zijn.”

Ria spreekt over de rol van de kerk bij voodoo: *“Maar ik denk, het belangrijkste vind ik dat mensen met name waar voodoo speelt dat ze een stukje rust krijgen en een stukje verlichting.”*

Bij de vraag over voodoo en of de hulpverlening daarin ook een rol speelt om de vloek te doorbereken antwoordt Ria: *“[...]Nou wij doen dat niet, maar we werken wel heel veel daarmee. Maar dat is ook waardoor we wel zicht krijgen op wat er gebeurt. We hebben heel veel gedoe gehad doordat die zwakbegaafde meiden hebben gebeden in de kerk, dan doen ze een tegen ritueel, of een bevrijdingsgebed of hoe je het wil noemen en ook daarin volgen we*

niet 1 methodiek en dat je kijkt van wat. Daar hebben we gesprekken over in eerste instantie dat als mensen over voodoo willen praten dat ik eerst even met ze praat van nouja wat je dan toch het meeste kennis ofzo in ieder geval ik vind niet zo snel dingen ook raar. Want ik denk dat dat ook een punt is want ik denk heel vaak, mensen hebben vaak in eerste instantie de neiging om mensen te overtuigen dat ze echt niet dood gaan ofzo maar ik bedoel ja, dat heeft echt gewoon geen zin. Dus het is belangrijk om te weten wat speelt er wat heb je meegemaakt, wat zou je willen, wat zou je helpen en hoe kunnen wij daarin wat betekenen? Zonder meteen dingen meteen op te gaan willen lossen in logica ofzo. Dus het gesprek aangaan ook gewoon niet gek vinden dat.”

Ria noemt dat de hulpverlening een rol heeft in het spanningsgebied dat er ontstaat tussen de kerk en voodoo. Ze ziet dat een combinatie daarin meestal het beste werkt. *“Heel vaak zie je dat het beste werkt is contact met de kerk en gebed, of in ieder geval aandacht voor de voodoo, lichte antipsychotica, en toch wel stevige begeleiding. Het is ook niet dit is zaligmakend of daalt, het is juist de combinatie van dingen wat het beste werkt. Dus je moet echt goed kijken, goed luisteren, wat speelt er? Daar heb je gewoon je professionals voor nodig. En de bevrijding gebed kan vaak heel ondersteunend zijn, als ze een bevrijding gebed hebben gedaan dan gaan ze vaak een hele cyclus in van hoe ga je je leven inrichten, hoe zorg je dat de geesten toch niet weer naar binnenkomen.”*

Daarbij speelt dus ook het dagelijks leven een rol, zoals bijvoorbeeld de band met familie en vrienden, financiën en seksualiteit. *“Het sluit best wel aan op wat wij ook doen. Dat zij zeggen wees wat zuiverder in je seksualiteit, op zich vinden wij dat wel handig. Ik bedoel, dat zeggen wij natuurlijk tegen die Nederlandse meiden ook, je seksualiteit hoe ga je daar mee om, et cetera. Alleen wat soms gebeurt, waardoor er dan weer ongemak komt angst, is dat ze dan zeggen: zie je wel dat er toch om dat ik gepraat heb en die voodoo heeft toch nog zijn invloed. En waar grijp je dan op terug? Ga je dan weer bidden, of ga je weer denken ... Maar ja, dat blijft een spannend momenten. En het zijn natuurlijk meiden die kwetsbaar zijn, die gevoelig zijn, dus het blijft een kwestie van goed begeleiden. Daar kies je voor? Ga je weer naar de kerk? Heb je je psycholoog ge zien, wat kunnen we voor je doen, hoe kunnen willen helpen?”(Ria)*

Of ze voodoo negatief of positief ziet, antwoordt Ria: *“Maar ik maak in mijn werk natuurlijk vooral de negatieve kanten mee.”*

Vaak spreken respondenten over ‘In Gods handen’. Meike geeft als antwoord op de vraag of ze dat herkent: *“We hebben één Nigeriaanse vrouw en die legt het compleet inderdaad bij God neer. Dus dan, dat vind ik een beetje, persoonlijk vind ik dat een beetje een ding. Omdat ik wel vind dat ze er zelf verantwoordelijkheid voor moet nemen en dat ze zelf actie moet ondernemen. Dus daarin stimuleer ik haar ook om het van een andere kant te zien en niet alleen van het ligt in Gods handen. Maar je ziet ook bij cliënten inderdaad, om die onzekerheid een beetje los te laten, van wat er ook uitkomt, God heeft er een bepaalde reden voor. En daarmee zal ik dan verder mee moeten leven.”*

Ook Liza herkent het. Op de vraag welke rol religie speelt antwoordt ze: *“Soms letterlijk, God bepaalt”*.

4.3.7 Illegaliteit

Tijdens de interviews heeft de helft van de respondenten het kort over illegaliteit. Dit gebeurt vaak als er een einde is gekomen aan de procedure. Als vrouwen in de illegaliteit komen is er geen zicht meer op. Ria zegt: *“En de druk blijft, de vloek blijft, de hoe heet het, ze hebben natuurlijk een contract getekend dat ze geld moeten betalen, de schuld blijft. De schuld en de vloek blijven, daar kun je niet tegenop praten er is nauwelijks aandacht voor al deze meiden, we zien het echt. Na de veroordeling kwam de druk vanuit Nigeria weer op die meiden.”*

Een samenvatting van deze doelgroep wordt door een van de hulpverleners goed verwoord. *“Ja er loopt van alles door elkaar heen die meiden zijn getraumatiseerd, het zijn zwakbegaafde meiden, het zijn analfabete meiden, het zijn meiden die vaak nog heel jong zijn soms minderjarig, die geen mens hebben kunnen vertrouwen in hun leven die hier komen die ineens rechttoe rechtaan aangifte doen, alles moeten vertellen, waarvan ze hebben gehoord van dat mag niet je gaat dood je krijgt puisten en weet ik wat je allemaal krijgt bij zo'n voodoo priester als je gaat praten. Het is zo ingewikkeld, en die krijg je wel in de opvang. Of ze zijn wel zwanger en moeten wel een kind op gaan voeden of ze moeten wel, je moet er wat mee. De meeste verdwijnen gewoon in de illegaliteit. Ik vind dat echt een hele zorgelijke ontwikkeling.”(Ria)*

4.4 Culturele beeldvorming

In dit onderdeel wordt de culturele beeldvorming besproken. Beeldvorming speelt een belangrijke rol, ook als deze niet altijd expliciet wordt gemaakt. Er zijn in bovenstaande paragrafen al veel culturele zaken benoemd. In deze paragraaf zal ik de eerder genoemde elementen van cultuur parafraseren en samenvatten. Daarnaast zullen ook andere genoemde uitspraken benoemd worden die extra informatie geven over de beeldvorming.

Op de vraag rondom culturele beeldvorming gaf Liza een antwoord dat in minder expliciete mate ook terug te vinden is bij een deel van de gesproken hulpverleners.

“Ja, elke cultuur heeft z’n uitdagingen zeg maar en zijn specifieke dingetjes soms. En die ook dan ook keihard ontkracht worden door een individuele cliënt. De vooroordelen en ervaringen die je hebt.” (Liza)

De hulpverleners zijn zich er ook bewust van hoe er naar hen wordt gekeken. Ook dan is er sprake van beeldvorming. Aangezien er tijdens dit onderzoek geen interviews zijn afgenomen met slachtoffers van mensenhandel, wordt dit ook bekeken vanuit de Nederlandse hulpverleners. Gerdi noemt: *“Kijk wij zijn dan de bleekscheten en van ons nemen ze dat echt niet aan. Dus je moest dan de andere vrouwen die daarin al een stuk verder waren, die zoiets hadden van, ja het werkt hier niet, niemand reageert hierop. Van ja dit is wie jij bent. Maar in Nigeria krijg je er heel veel aandacht mee en in de kerk gaan ze ook, vallen ze ook op de grond en gaat iedereen eromheen staan. Hier stappen we over je heen en leggen we je rustig neer zodat je bij komt maar besteden er geen aandacht aan.”*

4.4.1 Beeldvorming over Afrika

In het gebied van culturele beeldvorming is er een groot verschil tussen landen in Afrika. Zo zijn er algemene bevindingen, Veronique benoemt: *“Wat wij sowieso, wat voor ons voorop staat is dat de vrouwen zo snel mogelijk in hun eigen kracht te ontwikkelen of terug te krijgen. Misschien is het een beetje zweverig. Daarbij, ik vind het moeilijk om dat zo eenduidig te zeggen. Omdat heel veel vrouwen, ook met de Afrikaanse vrouwen, als je daarmee aan komt zetten, in je eigen kracht, dat kijken ze je aan van waar heb je het over. Het is voor hen onbekende materie. Als je hen echt de methodiek en de visie leest uit het boek, daarvan komen wij vaak maar een klein stukje komt bij ons aan bod.”*

Er wordt expliciet een onderscheid gemaakt tussen de verschillende landen. Gerdi antwoordt op de vraag hoe er wordt omgegaan met eigen keuzes: *“Het moeilijke is, en vooral voor een groep Afrikaanse dames, en dan het minst eigenlijk de moeilijkst te benaderen groep op dit gebied vinden wij de dames uit Guinee. Die zijn helemaal niet gewend om voor zichzelf te denken.”*

Ook in gedrag zijn er verschillen, bijvoorbeeld tussen Nigeriaanse vrouwen en Ghanese vrouwen. De ervaring van Anna is: *“Ja, Nigeriaanse vrouwen zijn heel fel. Pfff. Wooooo is het. Nigeriaanse, die van Benin dames. Die Benin dames vanuit Nigeria.”* Op de vraag of dit vrouwen uit Benin city betreft, zegt ze: *“Ja de Ido’s (?) Ja, die zijn heel papadepapadepa. Als ze beginnen nou.. Net alsof het brandalarm gaat. En als je die andere stam ziet, zoals de Yoruba’s en de Sierra Leone die zijn wat zacht. In Sierra Leone heb je een bepaalde stam en die zijn whoop. Maar die Nigeriaanse op zich zijn echt.. Ze zijn echt fel. Het zijn hele felle dames.”*

4.4.2 Nigeria

Binnen alle gehouden interviews ligt de focus op Nigeriaanse slachtoffers van mensenhandel. Er wordt dan gesproken over een algemeen beeld. Zoals eerder genoemd door Liza geldt dit algemeen beeld niet voor iedereen. Ook Veronique noemt dit heel expliciet in haar interview, ze vindt het lastig om in te gaan op algemene beelden. Bij een vraag over Nigeriaanse slachtoffers noemt ze: *“Dat vind ik ook weer zo, weet je hoe groot Nigeria er is, hoeveel mensen er wonen, hoeveel vrouwen er hier komen?”* (Veronique)

Toch is er in voorgaande paragrafen veel naar voren gekomen over Nigeriaanse slachtoffers van mensenhandel, zie paragraaf twee.

4.4.3 Vergelijking andere culturen

De focus binnen dit onderzoek ligt bij Nigeriaanse slachtoffers van mensenhandel. Soms wordt er iets genoemd over slachtoffers van mensenhandel uit andere gebieden.

Hierin is een verschil te zien tussen Afrikaanse en bijvoorbeeld Oost-Europese slachtoffers van mensenhandel. Ria noemt: *“Het rare is dat Oost-Europeanen vaak gekozen hebben voor de prostitutie. En daar vinden ze het sneller als ze in handen van een andere komen. Maar Afrikanen wordt het bijna altijd verweten. Terwijl geen Afrikaans meisje komt hier achter de*

ramen zonder dat te regelen, ik bedoel dat het geregeld wordt voor haar. Die analfabete meiden die kunnen dat zelf niet regelen”.

Niet alleen met Oost-Europese slachtoffers wordt er tijdens de interviews een vergelijking gemaakt, Ria noemt ook: *“Ze hebben geen al hoge aaibaarheidsfactor, wij hebben ook groepen die iedereen aardig schattig en leuk vindt, bijvoorbeeld Afghaanse meiden die hebben wat vriendelijker gedrag in onze ogen en zijn makkelijker benaderbaar.”*

Veronique spreekt zich heel expliciet uit over het verschil tussen referentiekaders en hoe dit een rol speelt binnen de hulpverlening: *“Nee alleen dat het wel goed is dat er meer bekendheid komt over de manier waarop God beleefd wordt. Omdat het bij veel vrouwen toch wel een grote rol speelt. Ja, ik vind het ook wel belangrijk om te benadrukken dat wij hier in onze westerse cultuur toch, wij denken toch wel heel erg vanuit ons eigen referentiekader, de dingen die wij belangrijk vinden, en vaak zonder bij na te denken, dat je praat over dingen, dat je nadenkt over jezelf enz.enz. en dat dat een heel westerse manier van denken is waar je heel erg mee moet oppassen, want dat dat vaak zo ver van de belevingswereld van andere culturen staat. Ik bedoel niet alleen Afrikaanse culturen, maar ook Chinese.”*

Uit de interviews komt naar voren dat de hulpverleners zich bewust zijn van de beeldvorming. Zowel de beeldvorming over de Nigeriaanse slachtoffers van mensenhandel, als die van andere culturen inclusief hun eigen cultuur. De beeldvorming over de Nigeriaanse slachtoffers van mensenhandel is verder al kort besproken in paragraaf twee.

Er is een aantal hulpverleners die heel bewust stil staat bij de beeldvorming, omdat ieder mens uniek is en niet binnen het algemene beeld valt.

Ter afsluiting nog de opmerking dat bovenstaande uitspraken over beeldvorming expliciet worden gemaakt door de hulpverleners. Veel zal ook impliciet geuit worden in het contact met de vrouwen. Binnen dit onderzoek is niet de mogelijkheid geweest om bij praktijken van hulpverlening aanwezig te zijn. De geschetste beeldvorming is alleen afgeleid uit wat er expliciet en deels impliciet tijdens de interviews naar voren kwam.

5 Resultaten Afrikaanse kerkleiders

In dit hoofdstuk wordt de vraag ‘Wat is het referentiekader van Afrikaanse religieuze kerkleiders (op de hulpverlening)?’ besproken aan de hand van de resultaten uit de interviews. Net als in het vorige hoofdstuk wordt deze vraag beantwoordt aan de hand van achtergrond, organisatie, contact met slachtoffers van mensenhandel en culturele beeldvorming. Na elk besproken onderwerp volgt kort een interpretatie wat dit zegt over het referentiekader aan de hand van de kaders willen en kunnen.

5.1 Achtergrond kerkleiders

In het onderzoek zijn in totaal zes Afrikaanse kerkleiders gesproken waarvan vier afkomstig uit Ghana en twee uit Nigeria. Binnen de respondenten is één echtpaar aanwezig, waarvan de man afkomstig is uit Ghana en de vrouw uit Nigeria.

5.1.1 Religie

In elk interview komt duidelijk naar voren dat religie een grote rol speelt in het leven van de kerkleiders. Ze zijn allen voorgangers van kerken verbonden aan de Pinkstergemeente. Gemiddeld zijn de gesproken kerkleiders tussen de tien en dertig jaar in Nederland. Pastor Daniel kwam naar Nederland voor educatie en is pastor geworden, toen er gezocht werd naar een pastor voor de kerk waar hij naartoe ging. Ook pastor Ronald zegt niet te hebben gekozen voor het pastorschap. Hij was heel actief binnen de kerk en toen kwam het kerkleiderschap voorbij en koos hij daarvoor.

Er zijn ook kerkleiders die met een missie naar Nederland zijn gekomen. Pastor Michael kwam met een zogenaamde reversed mission naar Nederland, dit is eerder besproken in het theoretisch kader. Op de vraag over zijn missie antwoordt hij: *“The west became like a dark continent. Globalization and secularization are taking over the west. They don’t want to do anything with religion. We believe in holistic ministry. That is the church mission.”*

5.1.2 Werkervaring

De werkervaring van de kerkleiders is heel divers. Zoals eerder besproken is een deel als pastor naar Nederland gekomen, een ander deel van de respondenten is pastor geworden in Nederland.

Pastor John zet zich heel expliciet in voor slachtoffers van mensenhandel. Voor pastor John is het niet de reden waarom hij naar Nederland is gekomen. Hij vertelt: *“I spent my life, even before I came to this country, I always worked for human trafficking, I’ve been the face for the people. Being the voice for voiceless people.”* In Nederland heeft pastor John zijn eigen organisatie opgezet voor slachtoffers van mensenhandel, waarover ik later verder op in ga.

5.1.3 Drijfveren

Ook de drijfveren van de kerkleiders zijn heel divers.

Het antwoord van pastor Michael op de vraag wat zijn passie is, is heel breed: *“It is my passion to be there for people. I think you should be there for other people.”* Hij geeft zijn passie een religieuze lading: *“But if you are able to help your fellow man, you are helping God. That is my philosophy. That is my believe”*

Pastor Alexander noemt in zijn antwoord de kerk, in het bijzonder de verandering die het teweeg kan brengen bij mensen. *“My greatest joy is seeing life of people change, transform. From hopeless to hopeful. From stressed to blessed. From bitter to better. Things were bad but become good. You see people making progress, people who messed up. Their mess is turned to a message. The power of Gospel.”* (Alexander)

Pastor Daniel brengt zijn drijfveer terug naar de kerk, hij zegt: *“One of my motivations, to have a cross-cultural church.”* Hij benoemt dat het ook belangrijk is om zelf te blijven leren: *“You as a pastor you need to equip yourself. Educate them. Not everything is prayer, as well communication. We are preaching, but also educate people.”*

Pastor John noemt een drijfveer die voor hem heel belangrijk is: *“(…) legalized prostitution is legalizing crime. And not a small crime. I think it is far worse, than legalizing the drug industry. It would be far less damaging to the society. To me, I’m speaking of what I see, to see that a woman, your are not good enough, that is the real message.”* Hij voegt er aan toe: *“My most happy moments, are if some victims are coming down the aisle and get married. When I see a life transform. Those moments are very emotive, and touching to me.”*

Samenvattend kan worden gesteld dat de achtergrond van de gesproken kerkleiders heel divers is. Centraal staat de religie en hoe belangrijk deze voor hen is.

Alle gesproken kerkleiders zijn al meerdere jaren in Nederland, een deel is hier pastor geworden, een ander deel is als pastor zijn naar Nederland gekomen.

Onder de gesproken kerkleiders is een kerkleider die zich al geruime tijd inzet voor de slachtoffers van mensenhandel en in Nederland een organisatie heeft opgezet.

5.2 Organisatie / kerk

Zo divers als de achtergrond van de kerkleiders is, zo is de achtergrond van de kerk dat ook. Het is binnen dit onderzoek niet de bedoeling om de kerken tegen elkaar af te zetten of te vergelijken. Daarom wordt het beeld gegeven van de kerken zoals deze naar voren komen in de interviews. Er zijn een aantal aspecten die in meerdere interviews naar voren komen.

Er zijn kerken die wereldwijd bekend en actief zijn, maar er zijn ook kerken die enkel een lokale afdeling in Nederland hebben. Hiermee wisselt het aantal kerkgangers ook, van veertig tot vijftig kerkgangers per week tot een groter aantal wereldwijd. Alle kerken geven aan de meeste kerkgangers uit West-Afrika te ontvangen, met daarnaast een wisselend aantal andere nationaliteiten. Pastor Alexander noemt: *“Even all kinds of people are coming to church, the door is open for everyone. (...) We believe that with God everything is possible.”*

Drie van de kerkleiders geven aan dat de jeugd erg belangrijk is. Jongeren hebben de mogelijkheid om zich te ontwikkelen. Pastor Daniel zegt expliciet: *“This church is able to continue to go on, not only for African, but also that the Dutch people are part of it. That the youth is able to take it over. Sharing the word of God, and to become an international church for everybody.”*

Door twee pastors wordt de verandering van de kerk zelf genoemd. Pastor Daniel noemt: *“Church is going through a kind of transformation, there is satellite church now. So people, a few people, decided to get it themselves. They see it from satellite.”*

Ook pastor Ronald en pastor Anna zijn bezig met media, ze hebben een bedrijf met panafrican media. Ze gebruiken de media om de diaspora te ondersteunen.

Algemeen binnen de kerken is de religie, de Pinkstergemeente. Hierover is meer te vinden in het theoretisch kader.

5.2.1 Missie & visie

De missie en visie van de verschillende kerken zijn terug te vinden in de uitwerking die aan de hand van de volgende aspecten volgt. Gedeeld is dat God centraal staat.

5.2.2 Rituelen

De kerk heeft verschillende rituelen. Naast het bidden worden hier een aantal rituelen genoemd die naar voren zijn gekomen in de gesprekken.

Bijbel

Alle kerkleiders geven aan dat de Bijbel erg belangrijk is binnen de kerk. Pastor Daniel legt uit: *“We use the bible as foundation. And search and founding for people with the same experiences. To encourage the people. Put those things which happened behind you and live on.”* Hij benoemt daarbij een specifiek verhaal uit de Bijbel als het gaat om slachtoffers van mensenhandel. *“We use the bible, as a basis, to read some stories, which are familiar with people who experienced that kind of problem. For example, we know a person called a person called Job, he was believing in God, he went to a kind of tragedy, kind of abuse. Because God allowed Satan to affect his body and everything. But he kept on hoping on God. And the time came and the same God.. after he came on focus, and things were okay. We stimulate them that that is not the end of life and they should keep on hoping on God. Those things happened.”*

Pastor Michael noemt vanuit de Bijbel een specifiek ritueel dat wordt ingezet voor mensen die te maken krijgen met problemen: *“The power of the holy spirit helps us to deliver people who are demonic. So we pray for them, counsel them, educate them with the word of God. In the bible Jesus cased demons out. Those who believe in me will do the same or even more. I do that kind of spiritual exercises.”*

Bevrijdingsritueel (deliverance)

Deliverance, vertaald als het bevrijdingsritueel, wordt door alle kerkleiders genoemd. Dit ritueel wordt niet alleen gebruikt voor slachtoffers van mensenhandel, maar ook voor andere

problemen, zoals mishandeling. In het theoretisch kader is het bevrijdingsritueel aan bod gekomen. Twee van de pastors verwijzen bij de vraag over deliverance ook naar literatuur die erover is geschreven vanuit de kerk.

Pastor Alexander noemt: *“Spiritual things can only answer to spiritual things”*.

Het bevrijdingsritueel wordt ingezet bij ervaringen met voodoo. Pastor Daniel noemt zijn eigen ervaring met voodoo: *“I myself, when I was young, I was a footballer, when we played a soccer game we saw a voodo man and asked to help us. Sometimes it works, sometimes not. I know it works on the area of football. I see that it works.”* Op de vraag hoe hij dit ziet bij mensenhandel antwoordt hij: *“(…) it is a kind of believe. Agreement that they make. They get something like a black covenant. We Africans have all kind of sort of black magic. They take something from your body, it will be more powerful. These things physically it affects people. It is true.”*

Pastor Alexander geeft aan dat een collega een boek over voodoo en prostitutie heeft geschreven, dat ter plekke kon worden aangeschaft. Het boek heet *Bound by fear, freed by Grace* en is geschreven door Emmanuel Olumobi, een pastor werkzaam in België. Naast achtergrondinformatie over mensenhandel en voodoo is er ook informatie opgenomen over rituelen en gebeden.

Pastor Ronald en pastor Anna geven aan bij de vraag over deliverance: *“It is very exciting, you can see the power of God and see them setting free from the curses.”*

Pastor John maakt de verbinding tussen het spirituele en het psychologische aspect binnen deliverance. *“Deliverance is a prayer process, counseling. It has both psychological and spiritual aspect, they are intertwined. When a person has been put through these terrible voodoo rituals, psychologically and spiritually imprisoned. You need both fields to be successful counseling the person.”*

5.2.3 Zingeving

Dat het geloof en het bezoek aan de kerk zingeving geeft, is impliciet terug te horen in de woorden van de kerkleiders. Ook wordt dit door enkele pastors expliciet genoemd.

Pastor Alexander benoemt: *“We are here also, not only to evangelize, we bring them into*

fellowship by building a community of believers whereby we provide a social network. To build the people spiritually and for the empowerment of people. (...) We help people finding that purpose in life. To discover their potentials. That is all part of what we do."

Pastor John bevestigt dit *"All of them find meaning in their faith, that is the baseline. That is what gives meaning to their lives."*

Pastor Ronald en pastor Anna noemen: *"Our mission is to lift people up, through prayer and the word of God. We believe those are the most important ingredients for people's lives. Help people to focus on life, to receive the help of God. To live a fruitful and meaningful life."*

5.2.4 Sociale hulp

Vanuit de kerk wordt verschillende soorten hulp aangeboden, binnen dit onderzoek sociale hulp genoemd. Aan de hand van de onderdelen *counseling*, gemeenschap en educatie zal de sociale hulp verder uiteengezet worden. Pastor Alexander geeft aan over de sociale ondersteuning die wordt geboden: *"Different people, different needs. Sometimes we have shelter and offer is, sometimes we don't have it. When somebody is ready to get help, we give it. If we can solve it, we solve it."*

Counseling

Elke kerkleider geeft een vorm van counseling (begeleiding). Er worden verschillende aspecten genoemd waarop begeleiding wordt gegeven bij bijvoorbeeld huwelijksproblemen of depressie. Counseling geeft encouragement (steun) en empowerment (versterken, in staat stellen, vertrouwen in eigen capaciteit).

Pastor Ronald en pastor Anna noemen: *"Counseling is one of the main things we provide. Emotional support is very important. Usually when people are going through things, not everyone will stick with you, you might be lonely. The main thing the church does."*

Ook Pastor Alexander geeft het belang van begeleiding aan: *"Three dimensions of life: physical, social and spiritual. Counseling covers all parts. We counsel according to their needs. Counseling is based on the religion."*

Pastor Daniel noemde al eerder dat de Bijbel wordt gebruikt bij counseling: *“Counseling is basically you take reference from the bible. You look at social life and people who suffered and they don’t give up and became successful. You give it as an example. You give the person strength, encouragement. It is not just one time, it might go on a longer time.”*

Een deel van de kerkleiders ziet in dat de counseling die zij kunnen bieden niet voldoende is. Pastor Daniel geeft aan: *“Some of the things is not only spiritual counseling. Some of them you need to refer them to professional psychologist. Most of the African pastors we are lacking that. We see it as spiritual, keep on praying. But some need physical help. Now there is more understanding about it. After sharing the word of God, counseling, praying. I can still see the need to see professional. I’ll do that.”*

Op de vraag of dit bij veel pastors de gang van zaken is, antwoordt pastor Daniel: *“That is the big problem. If I didn’t have to have education. I would look at everything spiritual. At school we studied some courses. We can’t attribute everything to spiritual. Some things need physical counseling with a professional. Not limited prayer, but it is needed to balance it. But is a problem among us as pastors. We don’t know and we can’t educate the people.”*

Pastor John geeft aan dat een counselor ook een belangrijke rol speelt, die samenhangt met vertrouwen. *“The strength of the community is overwhelming. In a positive way. So, believe me, the role the church is indispensable. The role of the spiritual mediators is indispensable. They won’t tell their problems to a Dutch social worker. But they will talk to their pastor.”* Dit komt later terug bij paragraaf 5.3.2.

Gemeenschap

Bij de kerkleiders wordt het belang van de gemeenschap genoemd. Pastor Michael zegt: *“The church welcomes everybody. That is what I meant with let it go with in the counseling. We believe in community rather than individualism. When you are a community, you are stronger and more powerful.”*

Ook pastor Daniel geeft de kracht van de gemeenschap aan. *“We have a kind of socialization. We come together and so to speak we share our burdens. Sometimes, when people are in need, accommodation problems, we can open up to one another. Besides also, It will help you to keep mentally strong, it will help you keep on going in life.”*

Pastor John bevestigt deze waarde van de gemeenschap: *“Their comfort zone is their own community. In our community we are a family. So, the community is what gives meaning to their life. And it is only the community where they find who they really are.”*

Educatie

De kerkleiders geven aan dat educatie ook een deel van hun rol is. Pastor Daniel verbindt dit aan het geloof, zoals hij al eerder aan gaf bij zijn drijfveren: *“When they come here we use the bible to teach them, to build up their faith.”*

Pastor Michael geeft het voorbeeld van jongeren die in het criminele circuit rondom zwarte taxi's terecht kwamen. Hij heeft toen geregeld dat deze jongeren werden getraind om professionele taxichauffeurs te worden en een baan kunnen zoeken.

Ook pastor Alexander geeft aan dat de rol van de pastor heel divers is: *“I'm a very busy pastor. I travel a lot. Well, the mistake many times, that the average Dutch of humanist views, maybe they have of the average of Dutch dominee. That they only come on Sundays. We are professional people. We also have spiritual training and background. We are not only preaching, but also training, teaching, empowerment. We minister to the total person, soul and body.”*

5.2.5 Financiële ondersteuning

Naast de eerdergenoemde sociale hulp, geven de meeste kerkleiders ook aan financiële ondersteuning te bieden als deze nodig is. Wel wordt door allen genoemd dat ze dit niet standaard doen en hier geen geld voor hebben. Het is bij de interviews niet naar voren gekomen hoe vaak ze financiële ondersteuning bieden.

Pastor Alexander geeft aan: *“When somebody is ready to get help, we give it. If we can solve it, we solve it.”*

Pastor Daniel noemt: *“it is a kind of financial support because, these people, when they are unemployed and put on the street, they don't have any means to life and they are part of the church we have to offer. We give a small contribution.”*

5.2.6 Samenwerking

Binnen de samenwerking is er een verdeling gemaakt tussen samenwerking met Nederlandse hulpverlening en samenwerking met de overheid.

Over samenwerkingsverbanden zijn de meningen veelal gelijk tussen alle kerkleiders. Alle gesproken kerkleiders zijn het erover eens dat het spirituele bij de Nederlandse hulpverlening en de overheid buiten beeld wordt gehouden. Op de vraag hoe Pastor Alexander kijkt naar de Nederlandse hulpverlening en de overheid, antwoordt hij: *“The bottom line is the different aspect, let me say this. In making distinction between bringing someone out of prostitution. It has a legal and economical aspect. Then there is the spiritual. Both processes are needed and should be complimentary for complete help for the victim. For the first aspect the government and organizations are doing great. That is fine. It is needed but has to be complimented. If the spiritual things are involved in the trafficking, there is spiritual assistance vitally needed. To conduct spiritual deliverance, become very helpful in the process.”*

Ook pastor John brengt dit heel expliciet naar voren. Als reactie op de cijfers van slachtoffers van mensenhandel die bekend zijn binnen de Nederlandse organisatie noemt hij: *“You have figures who are not deliberately misinforming but still very misinforming. Because they don't take in account the majority who have never went to the police or immigration. This group, all of them, where are they? They are every day and every week in the church or church community. We live with them. We provide shelter, food, we give support to the babies. They don't have access to crèche. And maybe the mother is doing black job. Someone must take care of the kids. When they are traumatized, who do they speak to? It is the spiritual leaders. When they don't have homes, who provides accommodations? It is our organizations, our community, our society. The real work, even when they are officially in the procedure. Still they go to church and their comfort zone is the church. Their comfort zone is their own community. In our community we are a family. So, the community is what gives meaning to their life. And it is only the community where they find who they really are. Don't forget, I spoke to so many. When I was working in the shelter, the examples that I gave you. When the police interviewed them, the stories were halve stories or fake. But with me it was the full story. Why, because of the culture. You never lie to a pastor. You don't lie to a man of God. And they trust you, you are there to help them. Anything I wrote was highly confidential. So it*

helped so much. So it is so important to coordinate this. If you know the base where they are, if you can get the center of the information, why don't you find out from that?"

Samenwerking met de Nederlandse hulpverlening

Ondanks dat de kerkleiders zien dat er weinig tot geen spirituele ondersteuning is vanuit de Nederlandse hulpverlening, is er geen standaard samenwerking tussen de kerkleiders en de Nederlandse hulpverlening.

Pastor Ronald en pastor Anna noemen dat ze goed contact hebben met de organisaties rondom de opvang van slachtoffers van mensenhandel. *"We have a tight relationship, we have a good working relationship, we can call each other. Right now because of the media facility we have, it is easy to get people from Lastrada en Comensha, we can inform people. As well to let victims know their rights."* Daarbij hebben ze geen contact met de opvang zelf. *"We know they are victims of human trafficking, but we don't know in what shelter home they are. We tried a few times to go there, so we can have a contact with them, but they don't allow."* En *"A lot of the people from shelters go to church, they get their spiritual support. They get counseling."*

Over de rol van vertrouwen zal in subparagraaf 6.3.2 verder op in worden gegaan. Zoals al eerder aangegeven, benoemen Pastor Ronald en pastor Anna dat de kerk een belangrijke rol speelt in het contact met de hulpverlening: *"They [victims of human trafficking] have serious problems with trust. They are not sure, they are feeling vulnerable. Very careful not to get hurt, of fall into wrong hands. It takes some times before they tell us things, it takes so time before they trust to tell more. With us, some of them didn't stay for long and then left. After it you got to know that they were victims. Now we have a bigger network. We have organizations from Comensha en Lastrada who can help. The contacts which we can put people through and get protected. They are afraid to talk, because they might get hurt by the traffickers. Now we know the law will protect them. Now we have some contacts to help the people along. In the time they were coming to church, we didn't have the connections and we could just be there for them. But they didn't stay long. But if people like that are coming now, we can do much more."* Ze geven daarbij nadrukkelijk aan: *"If you are getting in touch with people from the shelter homes. Those people in shelter homes need more spiritual counseling than the psychologist. Because these people got emotional damaged, that no amount of*

therapy going give them, to set them free. It is more spiritual than physical. So tell them that the pastors willing to work alongside.”

Ook Pastor John benoemt de rol van de pastor: *“The role of the spiritual mediators is indispensable. They won’t tell their problems to a Dutch social worker. But they will talk to their pastor. Every single person I interviewed I always got the story behind the story. The story is what they tell the authorities is story behind the story, the real stories is what they tell me. If working hand in hand helps to make it more holistic and successful than if we would look at it like a one way traffic.”*

Pastor John heeft zelf een religieuze organisatie opgericht, waarin hij spirituele en psychologische hulp samenvoegt. Pastor John noemt wat zijn organisatie doet: *“We bring them to church for spiritual help. Psychological part, love, sharing happiness, praying together. The church is part of [the organization]. The church is separate organizationally, but we have a horizontal relationship. Faith is the back rock of their life. If everything psychological is done, we introduce them to the church. But everything I’m telling you. [The organization] has a psychologist as well. It is not a professional shelter like the Dutch one. It is a faith based organization. We are doing it from our faith angle. It feels like home for believers. [The organization] is dealing the organization on psychologically part. We did the evaluation, with university. We cover is all parts. It is community based. Which is different from the Dutch more official and with the methodology.”*

Op de vraag of hij denkt dat een holistisch uitgangspunt, de combinatie van de Nederlandse hulpverlening en de kerk, het beste is geeft hij als antwoord: *“Yes, because they have a hazy blurred vision of the church.”* Hier zal later bij in paragraaf 6.4 over beeldvorming verder op in worden gegaan.

Samenwerking met de overheid / politie

Buiten Pastor Michael, is er geen kerkleider die een samenwerking heeft met de overheid of de politie. Er komt vaak naar voren dat de overheid iets mist, vanwege het buiten beschouwing laten van het spirituele aspect.

Pastor John noemt: *“The officials are too official. They are interested in figures and numbers. The human aspect is not there.”*

Pastor Michael bevestigt dit: *“The church helps with financial and social problems. We don't get subsidies from the government, we do it ourselves. Whenever you go to the government they'll say the state and the church is apart. We don't get any. Sometimes it is difficult. But if you are able to help your fellow man, you are helping God. That is my philosophy. That is my believe.”*

Pastor Alexander zegt daarbij: *“If the government would know the role the church plays, than they see the need for partnership. If there is, I'm not aware.”*

Pastor Michael is de enige van de gesproken kerkleiders die een vast samenwerkingsverband heeft met de overheid en de politie. Elke drie maanden heeft hij een dialoog met de immigratie- en naturalisatiedienst (IND) en de politie. Als antwoord op de vraag waarom hij zo'n samenwerking niet heeft met de hulpverlening antwoordt hij: *“I have those meetings only with the police, they are very important partners, they can help. There is no reason why I don't have those relationship with the Dutch social work. It is like a ladder, you need to start somewhere. I started with the police, now IND, gradually I'll reach them. First the IND wasn't coming, now I built a relationship and they are coming. The goal is to reach all stakeholders, but you can't reach them all at the same time. You need to start somewhere.”*

Concluderend kan worden gesteld dat er geen vaststaand samenwerkingsverband is tussen de Afrikaanse kerkleiders en de Nederlandse hulpverlening. Vanuit de Afrikaanse kerkleiders gezien is er een verschil tussen de rol van kerkleider en hulpverlener. De pastor heeft een andere vertrouwensband met de slachtoffers van mensenhandel.

Pastor John heeft een eigen organisatie opgericht waarbij zowel de kerk als de psychologische methodiek een rol speelt.

In tegenstelling tot de andere pastoren is er een vaststaand samenwerkingsverband tussen pastor Michael en de overheid en politie.

5.3 Contact met slachtoffers van mensenhandel

Zoals al eerder aangegeven is er binnen dit onderzoek geen ruimte geweest om met slachtoffers van mensenhandel te spreken. Het contact zal hier dan ook alleen bekeken worden vanuit de kant van de kerkleiders.

Zoals in de vorige paragraaf al duidelijk naar voren komt, is er een verschil tussen de werkwijze van hulpverleners en kerkleiders. Dit zal ook terug te vinden zijn in deze paragraaf over het contact.

5.3.1 Emotionele gesteldheid

Bij de vraag over de emotionele gesteldheid van de slachtoffers van mensenhandel noemen alle kerkleiders dat ze een trauma hebben.

Pastor Daniel noemt: *“Somebody who suffered that kind of trauma, well mental and psychically that person is in trouble”*.

Op de vraag hoe de slachtoffers zichzelf zien antwoordt pastor Michael: *“They see themselves as betrayed, not human worth”*.

Pastor Ronald en pastor Anna geven aan dat de kerk invloed heeft op de emotionele gesteldheid van de slachtoffers: *“When they are coming to church, they began to feel relieved and then you can ask if you can do anything for them. The church does a kind of empowerment to them. Empowerment en encouragement especially.”*

5.3.2 Vertrouwen

Pastor John noemt *“The trust is very important.”*

Zoals eerder al naar voren is gekomen is het ook van belang wie de begeleider is als het gaat om counseling. Vertrouwen is daar in een belangrijke factor.

Pastor John: *“You never lie to a pastor. You don’t lie to a man of God. And they trust you, you are there to help them.”*

Alle kerkleiders, ook Pastor Ronald en pastor Anna geven aan dat vertrouwen iets ingewikkelds heeft: *“They have serious problems with trust. They are not sure, they are feeling vulnerable. Very careful not to get hurt, or fall into wrong hands. It takes some times before they tell us things, it takes so time before they trust to tell more.”*

5.3.3 Zelfbeeld slachtoffers

Aangezien binnen dit onderzoek geen slachtoffers van mensenhandel gesproken zijn, wordt de vraag hoe zij zichzelf zien gesteld aan de pastors.

Op de vraag of zij zich zelf als slachtoffer zien antwoordt pastor Daniel: *“Yes. Sometimes that is raising some questions, why did I deserve this? There was a person, at any time we start to*

pray she was crying. Later on we found a very sad story, she was a victim. It was from her own uncle in her house.. to some of them, it can damage a lot of things inside. It is not easy for them.”

Over de vraag of de slachtoffers van mensenhandel zich uitspreken over hun achtergrond, antwoordt pastor Michael: *“They are ashamed. Unless they face trouble or they built a long time relationship as a pastor.”*

5.3.4 Religie

Voodoo

Voodoo en deliverance zijn al eerder aan bod gekomen, zie paragraaf 5.2.2.

Kerk

De rituelen die de kerk inzet voor slachtoffers van mensenhandel zijn al eerder aan bod gekomen, zie paragraaf 5.2.2.

Pastor John noemt: *“Don’t forget that.. their background is faith background. It is the most important thing in their life. In shelters for instance there is often been a confrontation between social workers and the staff with these girls. End in physical conflicts or fighting. For example with lunch, someone says I’m fasting, they say you must eat. They can’t force her to eat. She wants to stay in the room to pray but not allowed. This can be reason for a conflict. I’ve seen it so many times. I tried to intervene. Or praying during night. All those things are important nuances, give meaning to their life. Sustains them. It is the way they deal with the psychological pain they are doing through. They deal with this and overcome that through their spiritual strength.”*

De sociale hulp vanuit de kerk is ook al eerder ter sprake gekomen. Bij de vraag of er speciale ondersteuning is voor de slachtoffers van mensenhandel antwoordt pastor Michael: *“No, they come with questions, counseling. They themselves don’t want to identify themselves. They don’t go in a group. It has to be individually. We talk to them. But confidentially. There is some many abuse.”*

Samenvattend kan worden gesproken dat de slachtoffers van mensenhandel volgens de kerkleiders een trauma hebben waar gebrek aan vertrouwen een belangrijke rol speelt. Hierbij speelt de pastor een grote rol, daar wordt namelijk niet tegen gelogen. De vrouwen zien zichzelf als slachtoffer.

Religie speelt een belangrijke rol. Er is voodoo, zoals al eerder besproken. De kerkleiders kunnen door deliverance een bevrijdingsritueel uitvoeren, waardoor de vloek wordt doorbroken.

5.4 Culturele beeldvorming

Alle gesproken kerkleiders zijn zich bewust van beeldvorming, zowel van de cultuur als de kerk.

Op de vraag of een samenwerkingsverband tussen de Nederlandse hulporganisaties en de kerk de beste aanpak is antwoordt Pastor John: *“Yes, because they have a hazy blurred vision of the church.”*

Pastor Michael noemt dat beeldvorming in veel kringen een rol speelt: *“Even in the academy they have ethnic profiling, even in the police academy. We prove to them, everyone is human being.”*

5.4.1 Afrika

Op het gebied van communicatie spelen culturele verschillen een rol. Alle kerkleiders zijn het hierover eens. Pastor Daniel, zelf afkomstig uit West-Afrika, benoemt: *“Communication is very important. They way of communication and cultural. Even in Ghana with the different tribes you see they cherish other things and look down upon things. If you are not conscious about it and you associate a person with the different culture, you make mistakes. Everyone wants to be classified as a normal human being. Of you don't look at people that way they feel uncomfortable. In Ghana there a lot of differences as well. You need to be very careful the way you speak.”* Hij noemt daarbij *“In Ghana..Even if anybody has a housing problem, kind of sick (diabetes) they come and ask pastor pray for us. There are some people who are just praying, not getting medicines. That is in Ghana.”*

5.4.2 Nigeria

Over Nigeria bestaat er veel beeldvorming. Pastor Ronald and pastor Anna benoemen: *“There is a lot of stigma put on the Nigerians, we want to correct to give Nigerians a positive stigma. Nigeria is a big country, but they pick one thing and magnify it more than necessary. There are so many other contents. Nobody talk about it, only about human trafficking.”*

Pastor Michael is zich bewust van de beeldvorming: *“In every human being there are good and bad ones. In every country. But sometimes, because of ideas and judgmental, people put the issues so easy.. like Nigerians are bad. One Nigerian making mistakes, doesn't make all Nigerians bad. In every country there are good and bad ones.”*

Op de vraag of Nigerianen meer open zijn tegen andere Nigerianen, antwoorden Pastor Ronald en pastor Anna: *“Yes, off course. Especially with taboo issues. Victims don't open up to strangers. They will speak to someone who understands them. Cultural aspects are important.”*

5.4.3 Vergelijking andere culturen

Als het gaat om cultuurverschillen buiten de verschillen in Afrika, noemt pastor Daniel de vergelijking met de Nederlandse cultuur: *“Now we have mostly Africans who come. Some years ago, 5 years ago, we had 9 nationalities. For some reason, for some reason, when you don't know the culture of other people. People make a statement, and people get offended. People begin to leave to church. One of my motivations, to have a cross-cultural church. Some problems with the noise. Some Africans, we are here in the Netherlands, we have to conform to some cultural things. Most of the people left the church because the way we talk about things. Now we are with most Africans. To be specific; Kenyans, Zambians, Nigerians, Ghanaians. There was one old Dutch woman, but she's not coming anymore.”*

In vergelijking met de Nederlandse cultuur noemt pastor Daniel de tijdsbeleving.

Nederlanders komen op tijd, Afrikanen letten over het algemeen niet zo goed de tijd. Hij zegt: *“We need to educate the people about it. Trying to teach Dutch people don't joke with time.”*

Als het gaat om cultuur en de hulpverlening pleit Pastor John voor een *cultural mediator*: *“No no, somebody from the Netherlands who read articles, anthropologist. Sometimes I love. I give them credit. But you don't know as much a somebody who came from a culture and was raised in a culture. You can't study more than that. I think me as a foreigner I can't speak*

Dutch in the way you do. You are raised up here. There is a need for cultural intervention, mediators in this. And it comes with the spiritual things. Most of the girls were taking through voodoo rituals. When we talk about voodoo.”

Cultuur speelt een grote rol in hoe om wordt gegaan met verschillende zaken. Het kan daarbij gaan om cultuur binnen een land of binnen verschillende landen. Nigerianen hebben over het algemeen een stigma. Ook in vergelijking met Nederland zijn er veel culturele verschillen.

6. Analyse

In dit hoofdstuk staat de hoofdvraag naar verschillende referentiekaders die een rol spelen binnen de hulpverlening voor slachtoffers van mensenhandel centraal. Enerzijds de Nederlands seculiere hulpverlening, anderzijds de Afrikaanse kerkleiders.

In de analyse die volgt zullen de resultaten die besproken zijn in hoofdstuk vier en vijf worden verbonden met de literatuur die gepresenteerd is in het theoretisch kader.

De verschillende opvattingen van de hulpverleners en de kerkleiders worden besproken aan de hand van vier kernaspecten die naar voren zijn gekomen tijdens het onderzoek. Dit zijn achtereenvolgens functioneel en naastenliefde (paragraaf 6.3), psychologisch en spiritueel (paragraaf 6.4), individueel en *community* (paragraaf 6.5) en de rol van hulpverlener en de rol van pastor (paragraaf 6.6). De vraag die echter ontstaat is of er binnen die twee aspecten die genoemd worden, en op een eerste gezicht tegenstellingen lijken, er wel echt sprake is van tegenstellingen. Of dat deze net als cultuur, referentiekaders en identiteit zoals besproken in het theoretisch kader, niet vaststaan of dichotoom zijn maar of er meer nuances te vinden zijn. Bij behandeling van deze vragen wordt verder ingegaan op het referentiekader en de operationalisering daarvan in willen en kunnen. Het is namelijk niet vanzelfsprekend dat wat men wil en kan op dezelfde lijn ligt. Zo kunnen er bepaalde zaken niet, die wel gewild worden. Maar andersom kunnen er ook bepaalde zaken die niet gewild worden. Dit wordt verder uitgediept.

Vanuit het theoretisch kader wordt het referentiekader als volgt gedefinieerd: een referentiekader is “een combinatie van persoonlijke waarden, standpunten, normen en ervaringen die bepalen hoe je iets waarneemt en beoordeelt, die richting geeft in het verwerken van informatie en handelen. Een mens is zich maar deels bewust van dit referentiekader” (Van Alphen & Van der Meijden, 2017)⁸. Het referentiekader is niet vaststaand maar in beweging. Er zijn meerdere referentiekaders en die kunnen in wrijving of botsing met elkaar zijn. Binnen dit onderzoek is dat geoperationaliseerd door te kijken naar het willen en het kunnen.

De theorie laat zien dat het referentiekader bestaat uit cultuur, identiteit en religie. Pinto

⁸ Van der Meijden en van Alphen (2017) Referentiekader. <https://www.ensie.nl/intimiteits-en-seksualiteitsproblemen/referentiekader> (gevonden op 10 september 2017)

(2004) noemt daarin twee soorten cultuur die hij aanduidt als G-culturen (de zogenaamde grofmazige) en F-culturen (de fijnmazige). Deze zijn terug te vinden in de Nederlandse cultuur als G-cultuur en de Afrika als zijnde de F-cultuur. Uit de empirie komt echter naar voren dat deze niet zo eenvoudig te scheiden zijn, maar dat het complexer is dan een tweedeling. In de analyse komt naar voren dat er verschillende nuances te vinden zijn in de rol die cultuur speelt.

Om allereerst antwoord te geven op de deelvragen wat het referentiekader is van de Nederlandse hulpverlening en het referentiekader van de religieuze kerkleiders, wordt in dit hoofdstuk gestart met een samenvatting van voorgaande hoofdstukken over het referentiekader van de hulpverlening (paragraaf 6.1) en van de kerkleiders (paragraaf 6.2)

6.1 Het referentiekader van Nederlandse hulpverlening

De Nederlandse hulpverlening heeft als achtergrond seculiere methodiek. Hierbij wordt het slachtoffer centraal gezet, maar is de behandelwijze vaak volgens de Nederlandse seculiere methode. Hierin komt naar voren dat dit past binnen de door Pinto (2004) genoemde G-cultuur, waarbij uit wordt gegaan van individuen. Er komt naar voren dat de hulpverleners graag willen werken aansluitend bij de slachtoffers, maar die vaak niet geheel kunnen door onder andere cultuurverschil en de methodiek. In het algemeen zijn de hulpverleners zich bewust van hun achtergrond en zetten deze al dan niet bewust in in het werk. Betreft religie kan hier worden gesteld dat, een uitzondering daargelaten, de hulpverleners dit niet expliciet inzetten in het werk. Sommige geven aan dit wellicht wel te willen (persoonlijke waarden van religie als belangrijke krachtbron) maar dit niet te kunnen omdat het niet past binnen de eerdergenoemde seculiere methodiek van werken. Er zijn ook hulpverleners die een religieuze achtergrond hebben maar dit niet willen inzetten. Tevens zijn er hulpverleners die geen religieuze achtergrond hebben en dat ook niet willen of kunnen inzetten in het werk. Dit laat de complexiteit van referentiekaders zien.

Binnen het contact komen verschillende situaties aan de orde waarin er wrijving kan ontstaan binnen de referentiekaders. Er spelen veel zaken een rol. Zo is er de mentale gesteldheid van de vrouwen: ze zijn vaak getraumatiseerd en vaker minder begaafd of hebben geen opleiding. Daarnaast speelt religie een belangrijke rol, zowel de Pinkstergemeente als de voodoo. Een belangrijk onderwerp dat vaak wordt genoemd is vertrouwen. De slachtoffers van

mensenhandel hebben een trauma opgelopen en moeite vertrouwen te hebben. De hulpverleners willen graag een vertrouwensrelatie opbouwen maar ervaren hier vaak moeilijkheden bij omdat het lastig is het vertrouwen te winnen, te zien als het kunnen. De hulpverleners willen het liefst de slachtoffers allen zonder een oordeel behandelen, ongeacht de cultuur, de vraag is echter of dit wel helemaal kan.

Binnen dit onderzoek was het niet mogelijk om bij praktijken van hulpverlening aanwezig te zijn. De geschetste beeldvorming is alleen afgeleid uit wat er expliciet en deels impliciet tijdens de interviews naar voren kwam.

Er is geen samenwerking met de Afrikaanse kerkgemeenschap, waar in paragraaf 6.7 dieper op in wordt gegaan.

6.2 Het referentiekader van Afrikaanse kerkleiders

De achtergrond van de gesproken kerkleiders is heel divers. Centraal staat de religie en hoe belangrijk deze voor hen is. Alle gesproken kerkleiders zijn al meerdere jaren in Nederland, een deel is hier pastor geworden, een ander deel is als pastor naar Nederland gekomen. Hierin is wel impliciet te zien dat er een Afrikaans referentiekader is en een Nederlands referentiekader. Religie speelt bij de slachtoffers een belangrijke rol. Er is het *Pentecostalism* en onder andere voodoo, zoals al eerder besproken. De kerkleiders kunnen door *deliverance* een bevrijdingsritueel uitvoeren, waardoor de vloek wordt doorbroken.

Binnen de kerk speelt de gemeenschap, de *community* een grote rol. Dit komt overheen met de F-cultuur van Pinto (2004) waarbij de groep centraal staat en niet het individu. De kerkleiders willen de slachtoffers van mensenhandel en andere hulpbehoevenden helpen met financiële steun, maar kunnen dit niet vanuit de beperkte financiële middelen uit de kerk. Daarnaast willen de kerkleiders graag mentale/psychische hulp bieden, maar kunnen dit door gebrek aan kennis niet. Pastor John heeft een eigen organisatie opgericht waarbij zowel de kerk als de psychologische methodiek een rol speelt. Paster John wil de slachtoffers hulp bieden vanuit de religieuze hoek, dit kon niet geheel binnen de kerk dus heeft hij een eigen organisatie opgericht waar dat wel in kan.

Net als eerder naar voren kwam geven ook de kerkleiders aan dat het gebrek aan vertrouwen een belangrijke rol speelt bij de slachtoffers van mensenhandel. Hierbij speelt de pastor een grote rol, daar wordt namelijk niet tegen gelogen. Dit geeft tegelijkertijd ook een spanning weer: het vertrouwen van de pastoor is er volgens de kerkleiders wel, tegelijkertijd is er een groot probleem met het vertrouwen van de slachtoffers alom.

Er wordt ook genoemd dat cultuur een grote rol speelt in hoe er wordt omgegaan met verschillende zaken. Hierin vinden de Afrikaanse kerkleiders vaak aansluiting bij de slachtoffers die ook afkomstig zijn uit Afrika. Het kan daarbij gaan om cultuur binnen een land of binnen verschillende landen. Nigerianen hebben over het algemeen een stigma. Ze willen heel graag dat stigma doorbreken, maar kunnen dit vaak niet geheel.

Onder de gesproken kerkleiders is een kerkleider die zich al geruime tijd inzet voor de slachtoffers van mensenhandel en in Nederland een organisatie heeft opgezet.

Er is geen samenwerking tussen de Afrikaanse kerkleiders en de Nederlandse hulpverleners, hierover later in paragraaf 6.7 meer.

6.3 Functioneel en naastenliefde

Het is belangrijk binnen dit hoofdstuk te benoemen dat het startpunt van referentiekader anders is binnen de twee onderzochte groepen.

Binnen de Nederlandse hulpverlening is de hulp voor slachtoffers van mensenhandel werk en daardoor functioneel gericht. Overeenkomstig is dat de hulpverleners zich bewust zijn van hun achtergrond en deze al dan niet bewust inzetten in het werk. Betreft religie kan hier worden gesteld dat, een uitzondering daargelaten, over het algemeen de hulpverleners dit niet expliciet inzetten in het werk. Er is binnen de respondenten een hulpverlener die dit expliciet wel doet. Enerzijds willen ze wel (persoonlijke waarden van religie als belangrijke krachtbron) maar kunnen dit niet omdat het niet past binnen de seculiere methodiek van werken. Er zijn ook hulpverleners die wel een religieuze achtergrond hebben, maar deze niet in willen zetten. Daarnaast zijn er ook hulpverleners die geen religieuze achtergrond hebben en dit niet willen en kunnen inzetten in het werk. Anderzijds komt er ook naar voren dat er wel een levensbeschouwelijk klimaat heerst binnen een organisatie en dat dit wel een grote rol speelt, maar wordt er ook verteld over een niet religieuze houding die een hulpverlener aan neemt. Dit laat zien dat er een complexiteit is aan referentiekaders.

Binnen de Afrikaanse kerk is de zorg voor slachtoffers van mensenhandel ontstaan vanuit naastenliefde en een zogenaamde zending. De *reversed mission* zoals besproken in het theoretisch kader, wordt ook door één van de kerkleiders genoemd.

De kerkleiders willen de slachtoffers van mensenhandel en andere hulpbehoevenden wel helpen met financiële steun, maar kunnen dit niet vanuit de beperkte financiële middelen uit de kerk.

Binnen de Nederlandse hulpverlening wordt specifiek voor de doelgroep slachtoffers van mensenhandel gewerkt. Binnen de Afrikaanse kerk wordt hulp verleend aan alle hulpbehoevenden, waaronder slachtoffers van mensenhandel. Een voorbeeld is een van de gesproken pastors die een inloopspreekuur heeft voor mensen die hulp nodig hebben. Dit is breder dan alleen voor slachtoffers van mensenhandel. Bovendien wordt er genoemd dat de kerkleiders wel hulp willen bieden, maar dit vaak door gebrek aan financiële middelen en kennis over de mentale toestand, niet kunnen.

De vraag is echter of deze twee aspecten, de functionaliteit en naastenliefde, zo statisch te scheiden zijn. Het komt duidelijk naar voren uit de interviews dat zowel de hulpverleners als de kerkleiders het beste voor hebben voor de slachtoffers van mensenhandel. Er is dus in principe bij beide groepen naastenliefde te vinden. Beiden groepen willen dit. De hulpverleners kunnen dit binnen de kaders van de methodiek. De kerkleiders kunnen dit binnen de middelen die ze hebben. Daarnaast komt ook in het interview met pastor John naar voren dat hij wel degelijk bewust is van het functioneel inzetten van professionele hulpverlening.

Als gekeken wordt naar het referentiekader ligt ook het willen niet ver van elkaar. Zowel de hulpverleners als de kerkleiders willen de beste hulp voor de slachtoffers, Maar hun ideeën over wat die beste hulp inhoudt verschillen. De hulpverleners willen wel aansluiten bij het kader van de slachtoffers, maar kunnen dit gezien cultuurverschil niet. De hulpverleners willen daarbij aansluiten bij de religiebeleving van de cliënt, maar kunnen dit niet in het geheel door de seculiere methodiek van de organisatie. De kerkleiders willen graag de beste hulp op emotioneel en mentaal gebied. Ze bieden dit, maar niet volgens een psychologische methodiek want die kennis is er niet.

6.4 Psychologisch en spiritueel (*deliverance*)

Binnen de Nederlandse hulpverlening is er vooral ruimte voor de psychische gesteldheid, bijvoorbeeld aan de hand van diagnoses, zoals besproken in het theoretisch kader. Er is

weinig tot geen ruimte voor religie binnen de hulpverlening. De cliënt wordt centraal gezet, maar de behandelwijze daarbij is vaak volgens Nederlandse seculiere methode. Er komt naar voren dat de hulpverleners graag willen werken aansluitend bij de slachtoffers, maar dit vaak niet geheel kunnen door de culturele achtergrond en de methodiek die uitgaat van het Nederlandse referentiekader waarbij wordt gekeken naar het individu.

Er zou zelfs gezegd kunnen worden dat er wordt gekeken naar het individu op een psychologische manier, en religie daar buiten wordt geplaatst. In die zin kan worden gesproken van een soort conversie: het lijkt op het stimuleren van de hulpverleners om de slachtoffers op een andere manier naar hun situatie te laten kijken. Er wordt naar religie gekeken vanuit een buitenstaanderpositie.

De Afrikaanse kerk geeft begeleiding en counseling vanuit een spiritueel kader, met als leidraad de Bijbel. Er wordt naar religie gekeken van binnenuit. De religie staat centraal. Ook hier kan conversie, ook wel bekering in de kerkelijke taal, worden gezien. Er wordt gepleit om de situatie vanuit religie te bekijken. De religie wordt als het belangrijkste gezien, al is er ook een verschuiving zichtbaar dat er ook ruimte komt voor psychologische hulp als die nodig is. De kerk kan *deliverance* bieden, een bevrijdingsritueel dat kan bevrijden van voodoo, dit kan de Nederlandse hulpverlening niet op die manier.

De vraag is echter of dit ook wel een strikte tegenstelling is. Uit de interviews met de hulpverleners komt naar voren dat een deel van hen wel degelijk een religieuze opvoeding heeft gehad. Zij zullen impliciet meer ruimte hebben voor het religieuze aspect, ook al komt dit niet expliciet naar voren binnen de werkwijzen. Ook hierin binnen het referentiekader een verschil te zien tussen willen en kunnen. Binnen de hulpverleners is daarin een meerstemmigheid te zien, de één wil wel haar religieuze achtergrond in zetten, maar kan dit niet vanwege de seculiere organisatie, de ander wil haar religieuze achtergrond niet inzetten en de derde heeft geen religieuze achtergrond dus kan deze ook niet inzetten. Het laat de meerstemmigheid van referentiekaders zien.

6.5 Individueel en *community*

Zoals in de literatuur en de interviews naar voren komt is Nederland erg gericht op het individu. Pinto (2004) noemt dit de G-cultuur, waar het individu centraal staat. Dit beïnvloedt de hulpverlening, die ook zo is de hulpverlening ook vormgegeven. Er wordt gekeken naar

het hoe het beste hulp kan worden geboden. Dit komt voor uit de gedachte van Giddens en Taylor, zoals besproken in het theoretisch kader, waarin ze de gedachte centraal zetten dat elk individu meer en meer zijn eigen weg bewandeld.

In Afrika is de gemeenschap van groot belang. Pinto (2004) noemt dit de F-structuur. Er wordt meer vanuit de groep gedacht. Dit is terug te vinden in de Afrikaanse kerkgemeenschap. Zoals duidelijk naar voren komt biedt de kerk een sociaal en culturele gemeenschap, een *community*. Dit is terug te zien in het begrip *Ubuntu*, zoals besproken in het theoretisch kader. De kerkganger is meer dan een individu en wordt gezien als onderdeel van de gemeenschap. Dit is ook terug te zien op het gebied van sociale hulp. Er wordt gekeken wat de gemeenschap kan bieden, bijvoorbeeld huisvesting of financiële ondersteuning.

6.6 Rol van hulpverlener en rol van pastor

Binnen het contact met de slachtoffers van mensenhandel speelt de vertrouwensrelatie een belangrijke rol. De slachtoffers van mensenhandel hebben een trauma opgelopen en moeite vertrouwen te hebben. De hulpverleners willen graag een vertrouwensrelatie opbouwen maar ervaren hier vaak moeilijkheden bij omdat het lastig is het vertrouwen te winnen. Er komt ook naar voren dat religie iets is dat heel belangrijk is binnen de Nigeriaanse cultuur. Dit lijkt haaks te staan op de seculiere instelling van de organisatie. Het vertrouwen is bij de slachtoffers van mensenhandel erg beschadigd. De Nederlandse hulpverlener heeft in veel gevallen een andere culturele achtergrond dan slachtoffers van mensenhandel. Naast dat de slachtoffers zich in een hele andere culturele context bevinden wordt ook verwacht dat ze de hulpverleners vertrouwen. Uit de gesprekken komt naar voren dat dit door deze vertrouwensrelatie erg belangrijk is, en ook lastig te creëren. De hulpverleners willen deze band wel opbouwen, maar kunnen dit niet geheel door cultuurverschil.

Naast de invloed van religie speelt ook de ervaring met Afrika een rol. Afrika is groot, met veel verschillende culturen. De hulpverleners geven aan wel geproefd te hebben hoe de cultuur daar is, en er zo op een andere manier verbinding mee te kunnen maken. Er zijn hulpverleners die zelf in Afrika zijn geweest, die dit willen en kunnen inzetten. Daarnaast zijn er ook hulpverleners die wel naar Afrika willen maar er nooit zijn geweest en de directe ervaring niet kunnen inzetten.

Pastors hebben een belangrijke rol in de Afrikaanse cultuur. Ze hebben een spirituele, helende rol en geheimhouding. Door deze rol kunnen ze meer vertrouwen winnen van de slachtoffers van mensenhandel en meer te weten komen. De Afrikaanse slachtoffers komen bij een Afrikaanse kerk niet alleen in aanraking met de eigen culturele context, ook staat de pastor bekend als een persoon die ze kunnen vertrouwen. De kerkleiders willen vertrouwen bieden, de vraag is alleen of dat door het trauma wel geheel mogelijk is.

Concluderend kan worden gesproken dat de slachtoffers van mensenhandel volgens de kerkleiders een trauma hebben waar gebrek aan vertrouwen een belangrijke rol speelt. Hierbij speelt de pastor een grote rol, daar wordt namelijk niet tegen gelogen. Dit geeft tegelijkertijd ook een spanning weer: het vertrouwen van de pastoor is er volgens de kerkleiders wel, tegelijkertijd is er een groot probleem met het vertrouwen van de slachtoffers in het algemeen.

Religie speelt een belangrijke rol. Er is voodoo, zoals al eerder besproken. De kerkleiders kunnen door *deliverance* een bevrijdingsritueel uitvoeren, waardoor de vloek wordt doorbroken.

6.7 Samenwerking Nederlandse hulpverlening en Afrikaanse kerkgemeenschap

Er wordt niet samengewerkt tussen de Nederlandse hulpverlening en de Afrikaanse kerkgemeenschap. Uit de gesprekken is naar voren gekomen dat dit meerdere redenen heeft. Vanuit de Nederlandse hulpverlening wordt ambivalent gekeken naar de Afrikaanse kerk. Enerzijds wordt zichtbaar dat de slachtoffers van mensenhandel er veel hoop en zingeving vinden en de kerk een oplossing kan geven bij een voodoo-vloek, door middel van *deliverance*. Anderzijds is er, naast dat er veel onbekendheid is wat er gebeurt, ook de visie dat de kerk illegale woningen kan bieden. Er is wel vaker geprobeerd om een afspraak te maken, maar deze is vaak niet doorgeslagen. Boven dit alles staat de mening dat de Nederlandse hulpverlening zich niet wil koppelen aan een geloof. Dit gekoppeld aan het willen en kunnen; de hulpverleners willen in het algemeen wel een connectie met de kerk, maar kunnen dit niet omdat ze binnen een seculiere organisatie werken. Anderzijds is ook te horen dat ze dit wel kunnen, contactgegevens zijn te vinden op internet, maar niet willen omdat ze los willen staan van een religie.

Vanuit de kerkgemeenschap is er geen samenwerking met de Nederlandse hulpverlening. Er wordt genoemd dat dit komt doordat er geen toegang toe is.

De kerkleiders willen dit vaak wel, maar kunnen zich niet geheel aanpassen aan de seculiere manier van werken. Vanuit de Afrikaanse kerkleiders gezien is er een verschil tussen de rol van kerkleider en hulpverlener. De pastor heeft een andere vertrouwensband met de slachtoffers van mensenhandel.

Pastor John heeft zijn eigen organisatie opgericht dat beiden werelden samenbrengt. Zowel de hulpverlening vanuit psychologisch oogpunt als het geloof door een kerk die er aan verbonden is. Hij geeft daarbij aan dat het van groot belang is dat er een *cultural mediator* betrokken is die de culture waarden van de slachtoffers van mensenhandel kent en daarna kan handelen.

Vanuit beiden partijen wordt wel de interesse getoond voor een samenwerking.

7. Conclusie

Binnen dit onderzoek staat de vraag centraal:

Vanuit welke cultureel-religieuze referentiekaders wordt hulp verleend aan slachtoffers van mensenhandel uit West-Afrika en in het bijzonder Nigeria door (1) Nederlandse seculiere professionele hulpverleners en (2) vanuit Afrikaans-Nederlandse (charismatische) kerkgemeenschappen en welke gevolgen hebben deze referentiekaders mogelijk voor de hulpverlening?

Om tot beantwoording van deze vraag te komen wordt eerst onderzocht wat een referentiekader is. Het referentiekader wordt gezien als het geheel aan persoonlijke normen en waarden die bepalen hoe is iets wordt waargenomen en verwerkt. Binnen het referentiekader staat cultuur, identiteit en religie centraal. Dit bevat een grijs gebied. Ook blijkt dit niet vaststaat maar in beweging is. Binnen dit onderzoek wordt het referentiekader gedefinieerd aan de hand van het verschil tussen wat mensen willen en wat mensen kunnen. De persoonlijke waarden in een referentiekader geven richting dat je iets wil. Maar dit kan in botsing zijn met andere aspecten die er zijn binnen het referentiekader, waardoor het niet kan.

Allereerst wordt er gekeken naar het Nederlandse referentiekader. Daarin staat functionaliteit, psychologisch en individualiteit centraal. Het gaat binnen de hulpverlening om het werken met een seculiere methodiek gericht op het individu. Religie wordt erbuiten gehouden.

Binnen het referentiekader van de Afrikaanse kerkleiders staat naastenliefde, spiritualiteit en *community* centraal. De hulp aan slachtoffers van mensenhandel is niet gericht werk, maar komt voor uit naastenliefde, het is spiritueel gekaderd ook door het bevrijdingsritueel dat nodig is om de vloek die slachtoffers dragen te doorbreken en het is gericht op de *community*, de gemeenschap.

De vraag die echter ontstond was of er binnen de groepen die genoemd werden, de Nederlandse hulpverlening en de Afrikaanse kerkleiders, en op een eerste gezicht tegenstellingen lijken te hebben, er wel echt sprake is van tegenstellingen. Het onderzoek laat zien dat er nuances tussen zitten. Daarnaast laat het ook zien dat er altijd meervoudige referentiekaders zijn, deze kunnen botsen. De persoon is zich voor een deel bewust van het

referentiekader dat een rol speelt. Dit referentiekader is opgebouwd uit verschillende elementen en die kunnen bij het handelen voor een dilemma zorgen. Het kan zijn dat het willen en kunnen van persoonlijke waarden in botsing komen met professionele waarden. Dit kan komen door verandering in persoonlijke motivatie, identiteit en het verkrijgen van nieuwe inzichten. Er zijn verschillen op het gebied van functioneel handelen en naastenliefde, psychologisch handelen en spiritueel, gericht op het individu en de community en de rol die degene die hulp geeft heeft. Uit het onderzoek komt naar voren dat het wel degelijk twee verschillende groepen zijn met hun eigen referentiekader, maar dat daar ook een nuance in zit. Er gaat meer complexiteit in schuil en vooral onwetendheid over de andere groep.

De conclusie is dat allebei de soorten ondersteuning, dan wel vanuit de Nederlandse seculiere hulpverlening als vanuit de Afrikaanse kerkgemeenschappen, het beste voor hebben met de slachtoffers van mensenhandel. Beide doen zij vanuit hun eigen expertise wat zij denken dat het beste is. Ook komt naar voren dat er interesse is om elkaars manier van hulp te onderzoeken en te verkennen of een samenwerking een optie is.

8. Discussie

Er kwamen tijdens het onderzoek verschillende beperkingen voorbij. Gaandeweg het onderzoek kwam naar voren dat het een groot onderwerp is om binnen een masterscriptie te bespreken. Er kan niet geheel recht worden gedaan aan alle facetten die een rol spelen. Er moesten daarom pragmatische keuzes worden gemaakt, voor de richting van het onderzoek en daardoor andere interessante zaken die naar voren kwamen te laten liggen.. Allereerst bij de respondenten van het onderzoek.

De Nederlandse hulpverlening

De respondenten vanuit de Nederlandse hulpverlening hadden waarschijnlijk veel interesse in de Nigeriaanse doelgroep. De respondenten zijn met behulp van Fairwork of via doorverwijzing door andere respondenten betrokken bij het onderzoek. Dit heeft als voordeel dat de respondenten affiniteit hebben met het onderwerp van onderzoek. Als nadeel heeft dit dat dit geen recht doet aan de diversiteit van de hulpverleners. Door de opzet van het onderzoek is het aantal gesproken hulpverleners ook gering, Dit staat niet in verhouding tot de groep die ze representeren.

Zoals besproken is een deel van de interviews gehouden met Jette. Dit maakte dat er een andere dynamiek in de interviews aanwezig was ten opzichte van de interviews die met één interviewer werden gehouden. Ook was er minder diepgang, er moest in dezelfde tijd meer besproken worden.

Binnen de Nederlandse hulpverlening is er alleen gesproken met vrouwelijke respondenten. Dit omdat er relatief meer vrouwen dan mannen in de hulpverlening voor slachtoffers van mensenhandel werken. Of deze genderkwestie invloed heeft op het onderzoek is buiten beschouwing gelaten.

De Afrikaanse kerkleiders

De gesproken Afrikaanse kerkleiders wisten allen dat het onderwerp hulp voor slachtoffers van mensenhandel zou zijn. Dit heeft wellicht invloed gehad op de keuze wel of niet mee te doen aan het interview. Daarnaast is bekend dat er veel onderzoeken plaatsvinden binnen de kerkgemeenschap in Amsterdam, er wordt dan wel gesproken van 'Bijlmermoetheid'. In de

Bijmer zijn ze alle interviews en onderzoeken zat. Dit heeft wellicht invloed gehad op de interviews.

De interviews met de Afrikaanse kerkleiders werden op verzoek van de respondenten in het Engels gehouden. Dit heeft wellicht invloed gehad op de interviews, in verband met taalgevoeligheid met de eigen taal.

Gender speelt ook een rol binnen de respondenten van de Afrikaanse kerkgemeenschap. Dit waren veelal mannen. Of dit van invloed is geweest op het onderzoek is buiten beschouwing gelaten.

Slachtoffers van mensenhandel

Bij het begin van het onderzoek was het al duidelijk dat het niet mogelijk was om slachtoffers van mensenhandel bij het onderzoek te betrekken. Dit had te maken met ethische belemmeringen als mede de vaardigheden om binnen een interview om te gaan met een kwetsbare groep en de juiste nazorg te kunnen bieden. Het interview zou veel naar voren kunnen halen. Vandaar dat de focus binnen het onderzoek ligt bij het referentiepunt van de hulpverleners en de kerkleiders. Het referentiekader van de slachtoffers van mensenhandel is alleen op basis van literatuur behandelt.

Het onderzoek

Het onderzoek heeft door omstandigheden meer tijd in beslag genomen dan vooraf verwacht. De interviews hebben een tijd geleden plaatsgevonden, waardoor niet aan kan worden gesloten bij eventueel veranderingen en nieuwe ontwikkelingen in het veld. Het onderzoek is verkennend van aard.

9. Aanbevelingen

Allereerst de aanbeveling verder onderzoek doen naar religie en hulpverlening voor slachtoffers van mensenhandel. In deze scriptie is een verkennend onderzoek gedaan naar de rol van referentiekaders, dit kan worden uitgebreid

Er is reeds veel kennis over de slachtoffers van mensenhandel aanwezig binnen zowel de groep hulpverleners als de groep Afrikaanse kerkleiders. Deze zou door middel van dialoog gedeeld kunnen worden binnen de hulpverlening en binnen de kerkgemeenschap.

De seculiere hulpverlening en de kerkgemeenschappen hebben geen contact met elkaar. Dit zou wel onderzocht kunnen worden. Er is bij beide partijen veel kennis aanwezig, ze hebben het beste met de slachtoffers voor, dus wellicht dat een vorm van samenwerking een goede toevoeging zou zijn. Bij beide groepen geeft een deel van de respondenten aan open te staan om samenwerking te verkennen.

Bekijken wat de mogelijkheid is voor *cultural mediator*, hulpverleners uit dezelfde cultuur als de slachtoffers, om aansluiting te vinden bij de realiteit van de slachtoffers.

Literatuurlijst

Adogame, A. (2010). *How God became a Nigerian: Religious impulse and the unfolding of a nation*. *Journal of Contemporary African Studies*. 28:4, 479-498

Adogame A. & Shankar S (2013). *Religion on the move! New Dynamics of religious expansion in a globalizing world*. Leiden: Koninklijke Brill NV.

Adogame, A. & Weissköppel C. (ed.) (2008) *Religion in the context of African migration*. Eckhard Breitinger

Baarda, D.B., De Goede M.P.M. & Teunissen J. (2005) *Basisboek kwalitatief onderzoek. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff bv.

Baarda, C.S. (2015) *Human trafficking for sexual exploitation from Nigeria into Western Europe: The role of voodoo rituals in the functioning of a criminal network*. In: *European Journal of Criminology* 1-17.

Baumann, G. (1999) *The Multicultural Riddle Rethinking National, Ethnic, and Religious Identities*. New York and London: Routledge.

Boeije, H. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek: denken en doen*. Amsterdam: Boom onderwijs.

Braam, A. (2013) *Levensbeschouwing en psychiatrie: Christuswaan of Chi-kwadraat?* Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Brohm, R. & Jansen, W. (2010). *Kwalitatief onderzoek: praktische kennis voor de onderzoekende professional*. Delft: Eburon

Burgess, R., Knibbe K., Quaas A. (2010) *Nigerian-initiated Pentecostal Churches as a social enforce in Europe: The case of the Redeemed Christian Church of God*. In: *Pentecostudies* 9.1 (2010) p. 97-121.

Claes M-T., Gerritsen, M. (2002) Culturele waarden en communicatie in international perspectief. Bussum: Uitgeverij Coutinho.

Comensha Jaarverslag 2015 (gevonden op 18-10-2017)

<http://mensenhandel.nl/files/CoMensha-jaaroverzicht-2015-web.pdf>

Dijk, van R. (1997) *From Camp to Encompassment: Discourses of Transsubjectivity in the Ghanaian Pentecostal Diaspora*. In: *Journal of Religion in Africa*, 27 (2): 135 – 169.

Dijk R.A, van (2000), *Afrikaanse gemeenschappen, religie en identiteit. Ghanese pinksterkerken in Den Haag*. In: Kessel I. van, Tellegen N., Bergh E. van den, Etoundi Essamba A. (Eds.) *Afrikanen in Nederland*. Amsterdam / Leiden: KIT: KIT / African Studies Centre. 199-212.

Dijk, van R. (2001) *'Voodoo' on the doorstep: Young Nigerian prostitutes and magic policing in the Netherlands*. In: *Africa: Journal of the International African Institute*, vol. 71, no. 4, p. 558 – 586.

Dijk, R. van, Rasing, T., Tellegen, N., & van Binsbergen, W. (2006). *Een schijn van voodoo: Culturele achtergronden van de handel in Nigeriaanse meisjes voor de Nederlandse prostitutie; een verkenning* (4th ed.). Leiden: Afrika-Studiecentrum.

Dijk, R. van, Kate, L ten (2015) *De religieuze lacune*. Universiteit voor Humanistiek, Afrika-Studiecentrum, Stichting FairWork.

Ende, T. van den, (2011). *Waarden aan het werk: over kantelmomenten en normatieve complexiteit in het werk van professionals*. Amsterdam: SWP.

Giddens A (1991) *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.

Goossens, K. (2006) *Migrantenkerken in Amsterdam*. In: Euser, H., Goossens K., Vries M. de, Wartena S. (2006) *Migranten in Mokum – de betekenis van migrantenkerken voor de stad Amsterdam*. Amsterdam: VU Amsterdam. P. 7-32.

Jacobs, G., Meij. R., Tenwolde, H., Zomer, Y. (2008). *Goed werk, verkenningen van normatieve professionalisering*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Knibbe, K.E. & Meulen, van der M. (2009) *The role of spatial practices and locality in the constituting of the Christian African Diaspora*. In: *African Diaspora 2*, p. 125-130.

Koning, D.T. (2011) *Importing God. The mission of the Ghanaian Adventist Church and other immigrant churches in the Netherlands*. Proefschrift Vrije Universiteit Amsterdam.

Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen (2016) *Prostitutie en Mensenhandel*. Den Haag: Nationaal Rapporteur.

Olumobi, E. (2013) *Bound by fear, freed by Grace. Voodoo and African prostitute in Europe*. Belgium: Life & Ministry Publications.

Paas, S. (2015) *Mission from Anywhere to Europe. Americans, Africans and Australians coming to Amsterdam*. In: *Mission studies 32* (2015) p. 1-28

Pinto D. (2004) *Interculturele communicatie, conflicten en management (ICCM)*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.

Ramose, M. (2017) *Ubuntu, stroom van het bestaan als levensfilosofie*. Utrecht: Ten Have

Ravesteyn, J van (2014) *Lichamelijk aanwezig, over het contact tussen professionals en Nigeriaanse slachtoffers van mensenhandel*. Masterscriptie Universiteit voor Humanistiek

Rijken, C., Dijk, J. van, & Klerx-van Mierlo, F. (2013) *Mensenhandel: Het slachtofferperspectief een verkennende studie naar behoeften en belangen van slachtoffers mensenhandel in Nederland*. Tilburg: INTERVICT

Rutten, E. (2013): Het hervinden van ons authentieke zelf: Charles Taylor over de malaise van de moderniteit Voordracht gehouden op 6 juni 2013 voor masterclass Wijsbegeerte in Den Haag over de bankencrisis. (gevonden op 18-11-2017)
http://www.gjerutten.nl/Taylor_ERutten.pdf

Shahid, W.A.(2007) , *Grondslagen van interculturele communicatie. Studieveld en werkterrein*. Amsterdam: ADFO groep.

Sools, A. (2012) *Narratief onderzoek*. (p. 27-35) In: Kwalon, tijdschrift voor kwalitatief onderzoek, jaargang 17 (2012) nummer 1.

Schwartz, S.J., Luyckx, K., Vignoles, V.L. (ed) (2010) *Handbook of Identity Theory and Research*. New York Dordrecht Heidelberg London: Springer.

Taylor, C. (1989) *Sources of the Self, The Making of the Modern Identity*. Cambridge: Cambridge University Press

Taylor, C. (1994) *De malaise van de moderniteit*. Den Haag: Kok Agora.

Verhaeghe, P. (2012) *Ideniteit*. Amsterdam: De Bezige Bij.

Wolf, J. (2016) *Krachtwerk, methodisch werken aan participatie en zelfregie*. Bussum: Coutinho.

Zimmerman, C., Hossain, M., Yun, K., Roche, B., Morison, L., & Watts, C. (2006). *Stolen smiles. the physical and psychological health consequences of woman and adolescents trafficked in Europe*. London: The London School of Hygiene & Tropical Medicine.

Bijlage

Topiclijsten interviews

Codebomen

Topiclijst interview hulpverleners

Contact van professional met Nigeriaanse slachtoffers van mensenhandel en seksuele uitbuiting. Cultureel-religieuze referentiekaders die daarbinnen tot uiting komen.

Welke cultureel–religieuze referentiekaders komen naar voren in het contact tussen slachtoffers van mensenhandel uit West-Afrika en in het bijzonder Nigeria enerzijds, en (1) Nederlandse seculiere professionele hulpverleners en (2) hulpverlening vanuit Afrikaans-Nederlandse charismatische kerkgemeenschappen, en beïnvloeden deze verschillen tussen deze referentiekaders het vormgeven van de hulpverlening, en zo ja hoe?

Achtergrondinformatie:

- Leeftijd
- Achtergrond: afkomst, opleiding
- Omschrijving functie binnen de organisatie

Organisatie

- missie en visie
- werkwijze
- eigen functie daarbinnen

Contact

- Wat is je ervaring met Nigeriaanse slachtoffers van seksuele uitbuiting? Hoeveel Nigeriaanse vrouwen heb je begeleid? Hoe ervaar je dit proces?
- Zijn er dingen die je lastig vindt in het contact met deze vrouwen?
- Wat werkt wel, wat werkt niet? Heb je daar een concreet voorbeeld van?

Overtuigingen

- Hoe zie jij je eigen taak/missie in het contact met deze vrouwen? Wat kan je voor ze doen?
- Wat zijn je drijfveren om dit werk te (blijven) doen? Welke waarden en normen spelen een rol in je werk?

Beeldvorming

- Hoe zie je Nigeriaanse vrouwen die naar Nederland zijn gekomen?
- Wat hoor je van collega's over het contact met deze vrouwen?
- Hoe zien zij zichzelf? Slachtofferschap?

Religie

- Hoe zou je je eigen cultureel-religieuze referentiekader beschrijven? (eigen referentiekader)
- Hoe komt dit terug in je werk?
- Geloof je ergens in?
- Hoe zie je religie terugkomen bij Nigeriaanse slachtoffers van mensenhandel?

Georganiseerde religieuze groepen

- Hoe kijk je naar religieuze groepen, Afrikaanse kerken? Hoe sta je er zelf tegenover?
- Hoe zie je dat de vrouwen er tegenover staan? Zie je dat dit een rol speelt?
- Is er een manier waarop je activiteit ziet van deze kerken?
- Werken jullie (in heden of verleden) samen met Afrikaanse kerken?

Zijn er nog belangrijke dingen die we niet besproken hebben?

Topiclijst interview kerkleiders

Contact van kerkleiders met Nigeriaanse slachtoffers van mensenhandel en seksuele uitbuiting. Cultureel-religieuze referentiekaders die daarbinnen tot uiting komen.

Welke cultureel–religieuze referentiekaders komen naar voren in het contact tussen slachtoffers van mensenhandel uit West-Afrika en in het bijzonder Nigeria enerzijds, en (1) Nederlandse seculiere professionele hulpverleners en (2) hulpverlening vanuit Afrikaans-Nederlandse charismatische kerkgemeenschappen, en beïnvloeden deze verschillen tussen deze referentiekaders het vormgeven van de hulpverlening, en zo ja hoe?

Achtergrondinformatie:

- Achtergrond: afkomst, opleiding, hoe kerkleider geworden?

De kerk

- missie en visie
- wat voor soort hulpverlening / morele ondersteuning

Contact

- met migranten in het algemeen, welke mensen komen er naar de kerk?
- Nigerianen
- met Nigeriaanse slachtoffers mensenhandel, seksuele uitbuiting. Is het bekend wie het zijn?
- hoe ondersteunen?

Overtuigingen

- Hoe zie jij je eigen taak/missie in het contact met deze vrouwen? Wat kan je voor ze doen?
- Wat zijn je drijfveren om dit werk te (blijven) doen? Welke waarden en normen spelen een rol in je werk?

Beeldvorming

- Nederland / Afrika
- Hoe zien zij zichzelf? Slachtofferschap?

Religie

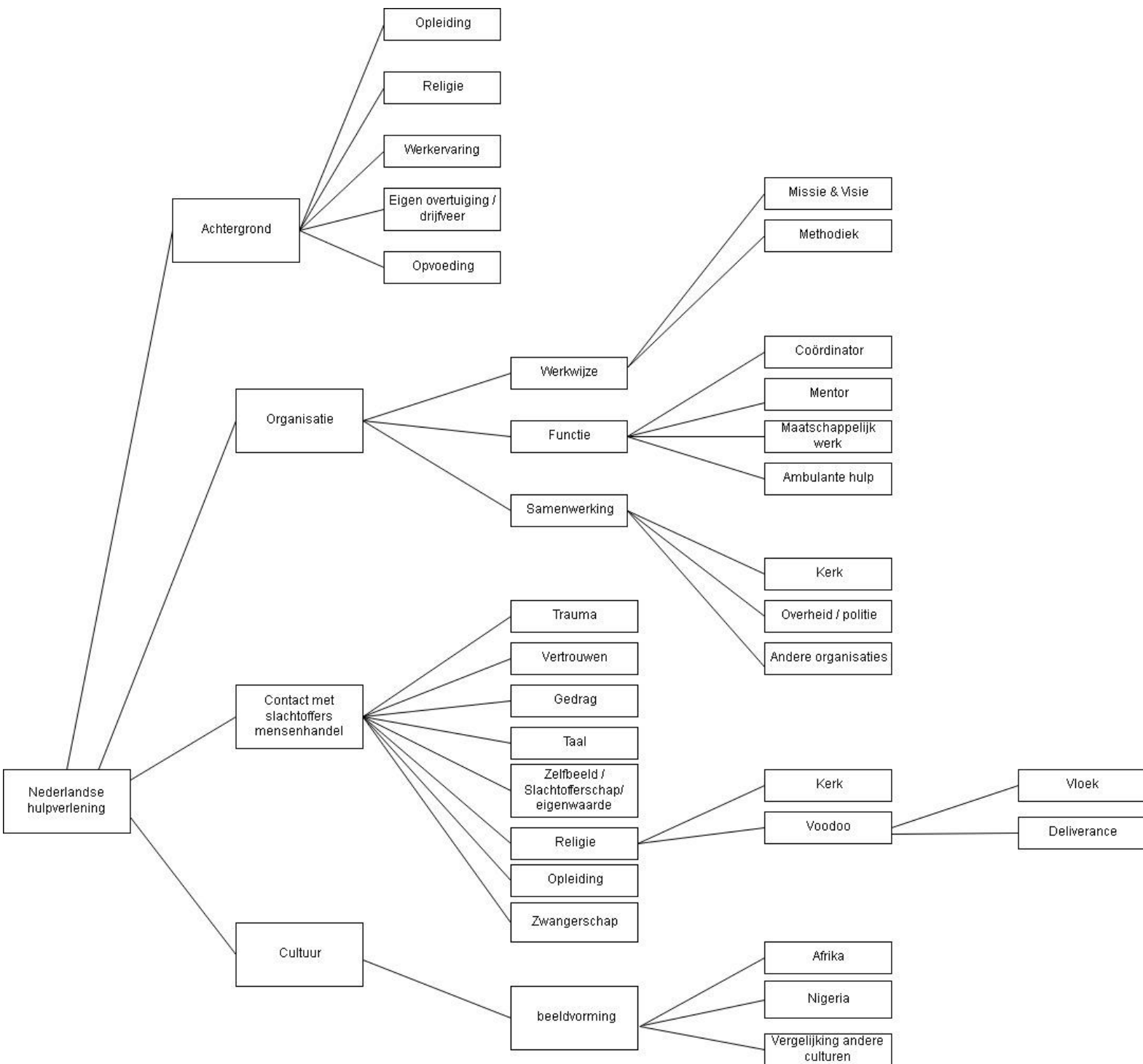
- omschrijving waarin je gelooft, wat is voor jou belangrijk?
- hoe stuurt dit je werk?

Nederlandse hulpverlening

- contact ermee
- beeldvorming, hoe kijk je ertegen aan?

Zijn er nog belangrijke dingen die we niet besproken hebben?

Codeboom Nederlandse hulpverlening

Codeboom Afrikaanse kerkleiders

